

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra Psychologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Evaluace primárně preventivního programu Boys and Girls Plus
The evaluation of primary prevention program Boys and Girls Plus

Bc. Anna Frombergerová

Vedoucí práce: PhDr. Veronika Pavlas Martanová, Ph.D.

Studijní program: Psychologie

Studijní obor: Psychologie

2017

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma *Evaluace primárně preventivního programu Boys and Girls Plus* vypracovala pod vedením vedoucí práce samostatně za použití uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne .....

.....

podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala paní PhDr. Veronice Pavlas Martanové, Ph.D. za odborné vedení mé diplomové práce. Děkuji jí za cenné rady, ochotu a vstřícnost během každého setkání.

Paní Mgr. Aleně Škaloudové, Ph.D. děkuji za konzultace a pomoc při vyhodnocování statistických dat.

Název: Evaluace primárně preventivního programu Boys and Girls Plus

Autor: Bc. Anna Frombergerová

Katedra: Psychologie

Vedoucí práce: PhDr. Veronika Pavlas Martanová, Ph.D.

Abstrakt:

V rámci diplomové práce byla provedena evaluace primárně preventivního programu Boys and Girls Plus, který se realizoval v České republice na základních a středních školách. Program probíhal současně v osmi evropských zemích. V diplomové práci jsou zpracována, vyhodnocena a následně interpretována data za Českou republiku, která byla shromážděna realizátory projektu.

V teoretické části je popsán samotný projekt Boys and Girls Plus, jeho průběh a realizace. Teoretická část se také věnuje různým přístupům k evaluaci primárně preventivních programů a zkoumání efektivity programů v praxi.

V empirické části jsou vyhodnocena získaná data od účastníků projektu (přes 600 žáků a 27 vyučujících). Žáci vyplňovali postojové dotazníky před a po intervenci, dále hodnotili samotný program Boys and Girls Plus. Jejich výpovědi se zpracovávaly kvantitativně. Metodici prevence se vyjadřovali po realizaci programu, jejich výpovědi jsou zpracovány kvalitativní i kvantitativní metodou. Evaluace se zaměřovala především na zhodnocení efektivity programu vzhledem k vytyčeným cílům tvůrců programu.

Klíčová slova:

Primární prevence, evaluace, efektivita, závislost, užívání drog, adolescence, zdravý životní styl

Title: The evaluation of primary prevention program Boys and Girls Plus

Author: Bc. Anna Frombergerová

Department: Psychology

Supervisor: PhDr. Veronika Pavlas Martanová, Ph.D.

Abstract:

The thesis evaluates the Boys and Girls Plus primary drug prevention programme that was carried out at elementary and secondary schools throughout the Czech Republic. The programme ran concurrently in eight European countries. The thesis processes, evaluates, and interprets the data collected by the project organizers for the Czech Republic.

The theoretical part of the thesis describes the Boys and Girls Plus project, its progress, and implementation. It also addresses the various approaches to the evaluation of primary prevention programmes and examines their effectiveness in practice.

The empirical part of the thesis evaluates the data collected from the project participants (over 600 pupils/students and 27 teachers). Students filled in attitude questionnaires both before and after the intervention and they also commented directly on the Boys and Girls Plus programme itself. Their answers were subject to quantitative processing. Teachers provided their feedback after the programme implementation; their responses were processed using a combination of qualitative and quantitative methods. The evaluation focuses in particular on the effectiveness of the programme with regard to the aims defined by its creators.

Keywords:

primary prevention, evaluation, effectiveness, addiction, drug use, adolescence, healthy lifestyle

Obsah

1	Úvod.....	8
TEORETICKÁ ČÁST.....		10
2	Rizikové chování	10
2.1	Primární prevence rizikového chování	12
2.2	Hlavní oblasti rizikového chování a jejich zastoupení v programu.....	14
3	Efektivní primární prevence	16
4	Typy preventivních programů rizikového chování.....	19
5	Cílová skupina primárně preventivního programu	22
5.1	Preventivní program školy.....	23
5.2	Konkrétní oblasti školské prevence.....	25
5.3	Školní metodik prevence	26
6	Protektivní a rizikové faktory	27
6.1	Význam osobnostních rysů.....	28
6.2	Protektivní a rizikové faktory využívané v programu Boys and Girls Plus	29
7	Evaluace primárně preventivního programu.....	30
7.1	Evaluace programů primární prevence v České republice – příklady dobré praxe... 32	
8	Primárně preventivní program Boys and Girls Plus	35
8.1	Pilíře programu	36
8.2	Životní dovednosti	37
9	Popis primárně preventivního programu Boys and Girls Plus.....	39
10	Předběžné výsledky evropské studie.....	40
EMPIRICKÁ ČÁST.....		41
11	Metodologie výzkumu	41
11.1	Sběr dat	41
11.2	Výzkumný problém a cíle výzkumu	42
11.3	Výzkumné otázky	43
11.4	Hypotézy	43
12	Průběh realizace výzkumu	44
13	Postojový dotazník.....	45

13.1	Přehledové tabulky výsledků postojového dotazníku.....	53
13.2	Shrnutí.....	58
14	Hodnocení programu žáky	60
14.1	Přehledové tabulky a grafy výsledků hodnocení programu žáky	64
14.2	Shrnutí.....	69
15	Alkohol	70
15.1	Shrnutí.....	72
16	Výroky školních metodiků prevence	73
16.1	Shrnutí.....	75
17	Celkové zhodnocení programu	76
18	Diskuze	80
19	Závěr	84
20	Použitá literatura	85
	Seznam příloh.....	90

1 Úvod

Primární prevenci rizikového chování můžeme vnímat jako „*jakékoli typy výchovných, vzdělávacích, zdravotních, sociálních či jiných intervencí směřujících k předcházení výskytu rizikového chování, zamezujících jeho další progresi, zmírňujících již existující formy a projevy rizikového chování nebo pomáhajících řešit jeho důsledky*“ (Miovský, Skácelová, Zapletalová et al., 2015, s. 29). Preventivní strategie, které se zaměřují na rizikové chování, by měly být co možná nejkompexnější tak, aby bylo možné ovlivňovat celkově životní styl cílové skupiny. Konečným a hlavním cílem školské prevence je, abychom „*v maximální možné míře předcházeli vzniku rizika pro zdraví u dětí a dospívajících a současně redukovali důsledky/dopady spojené s konkrétními projevy rizikového chování*“ (Miovský, Skácelová, Zapletalová et al., 2015, s. 33). Zaměřujeme se tedy na podporu zdravého životního stylu dospívajících.

Účelem této diplomové práce je evaluace primárně preventivního programu Boys and Girls Plus. Evaluace programů primární prevence rizikového chování je důležitou součástí preventivní praxe, která se snaží o tzv. „evidence based přístup“. Efektivní preventivní program je intenzivní, průběžně prováděný a kombinuje objektivní věcné informace a individuální osobní přístup (Gallá, 2005).

Preventivní program Boys and Girls Plus je programem specifické všeobecné primární prevence. Zaměřuje se na prevenci v oblasti adiktologie, rizikového sexuálního chování a poruch příjmu potravy. Stojí na pomyslných třech pilířích - upřesňování informací, podpora rozvoje zdravých postojů a rozvoj životních dovedností. Pro žáky je velice atraktivní svou formou, neboť se jedná o internetový animovaný seriál, což je médium, které je dospívajícím velice blízké a dobře srozumitelné. Na každou sérii videí navazují konkrétní úkoly a další aktivity.

Program je podle autorů vhodný pro žáky od 13 do 19 let. Program byl pilotně testován v České republice a dalších evropských zemích. V této práci jsou vyhodnocena data za Českou republiku. Pilotní studie se účastnilo celkem 31 tříd různých základních škol, gymnázií a středních škol. Žáci vyplňovali postojový dotazník před a po realizaci preventivního programu. Dále také hodnotili program jako takový. Celkem se jednalo o 630 odpovědí žáků před realizací a 614 odpovědí po realizaci programu. Následně se pracovalo s průměrnými odpověďmi každé třídy, vzhledem ke sběru dat nebylo možné spárování

odpovědí jednotlivých žáků, ale pouze jednotlivých tříd. K průběhu realizace programů se vyjadřovali také metodici prevence, kteří programy ve třídách vedli. Jednalo se tedy o kombinaci kvalitativní a kvantitativního zpracování dat.

Cílem výzkumu bylo změřeni efektivity tohoto preventivního programu v českém prostředí. Hlavním cílem programu je *předcházet užívání návykových látek a důsledkům z něj vyplývajících v populaci dospívajících, a to osvojením postojů, které vedou k přijetí zdravého životního stylu* (Rementeria, Cunin, 2015). Snahou bylo zjistit, v jakých oblastech je možné považovat tento program za efektivní a pro jaké cílové skupiny je nejvhodnější. Dále byl program hodnocen z pohledu žáků, kteří se jej účastnili, ale také ze strany metodiků prevence, kteří program na školách přímo realizovali.

Teoretická část diplomové práce je vztahována přímo k primárnímu programu Boys and Girls Plus. Definuje a popisuje oblast rizikového chování, efektivní primární prevenci a konkrétní typy preventivních programů. Dále se zaměřuje na programy podle cílové skupiny a konkrétně na oblast školské prevence. Následuje část věnovaná evaluaci programů, včetně ukázek tzv. dobré praxe. Po té je věnován prostor samotnému primárně preventivnímu programu Boys and Girls Plus. V empirické části je popsána kompletní metodologie a průběh realizace výzkumu. Následující kapitoly se zaměřují na prezentaci výsledků jednotlivých evaluačních dotazníků (od žáků i pedagogů). V závěrečné diskuzi jsou všechny výsledky uvedeny v širších souvislostech.

TEORETICKÁ ČÁST

2 Rizikové chování

V úvodu je třeba si definovat, co vše budeme zahrnovat pod termín „rizikové chování“. Podle Širůčkové (Miovský, Skácelová, Zapletalová et al., 2015, s. 51) se jedná o takové formy chování, které „způsobují zdravotní, sociální nebo psychické ohrožení jedince samotného, tak i jeho sociálního okolí, přičemž ohrožení může být reálné nebo předpokládané“. Pojem *rizikové*, případně *problémové chování* je vnímáno jako sociální konstrukt, který nemusí být jednoznačně vymezený. Pro všechny projevy rizikového chování však platí, že úroveň projevů nedosahuje známek patologie podle užívaných hodnotících kritérií (např. v České republice podle MKN-10¹).

Termín „rizikové chování“ je velice široký a komplexní. Jedná se nejen o projev konkrétního chování, ale o projev, jenž obsahuje i další psychosociální souvislosti. Následující dělení rizikového chování představuje jeden ze způsobů pohledu na něj (Miovský, Skácelová, Zapletalová et al., 2015, s. 50):

- Interpersonální agresivní chování (např. násilné chování, šikanu, týrání, rasovou nesnášenlivost a diskriminaci některých skupin, extremismus)
- Delikventní chování ve vztahu k hmotnému majetku (např. vandalismus, krádeže, sprejerství)
- Rizikové zdravotní návyky (např. pití alkoholu, kouření, užívání drog, ale i nezdravé stravovací návyky, nedostatečnou nebo nadměrnou pohybovou aktivitu)
- Sexuální chování (např. předčasné zahájení pohlavního života, promiskuitu, nechráněný pohlavní styk, pohlavní styk s rizikovými partnery, předčasné mateřství a rodičovství)
- Rizikové chování ve vztahu k společenským institucím (např. problémové chování ve škole jako záškoláctví, neplnění školních povinností, nedokončení studia na střední škole)

---

¹ *Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů: MKN-10 : desátá revize : aktualizovaná druhá verze k 1.1.2009. 2., aktualiz. vyd. Praha: Bomton Agency, 2008-. ISBN 978-80-904259-0-3.*

- Prepatologie hráčství
- Rizikové sportovní aktivity (např. provozování adrenalinových a extrémních sportů)

Komplexnost rizikového chování odkazuje i na fakt, že se uvedené problémy v praxi neobjevují izolovaně, ale právě naopak, sdružují se do různých kombinací typů rizikového chování. Dochází tedy k volnému prolínání. Toto (a další podobná dělení) mají proto spíše jen didaktický či diagnostický význam (Miovský, Skácelová, Zapletalová et al., 2015, s. 30).

Výše uvedená propojenost rizikového chování souvisí také s osobnostním nastavením člověka. Pokud se člověk chová rizikově v nějaké oblasti, bude se pravděpodobně chovat rizikověji i v oblastech dalších. Tyto konkrétní projevy mohou mít až formu určitého životního stylu. *„Nejčastěji se tímto způsobem propojují konzumace alkoholu, kouření cigaret, užívání marihuany, delikventní jednání a předčasné zahájení pohlavního života“* (Miovský, Skácelová, Zapletalová et al., 2015, s. 51). Jedná se o tzv. syndrom problémového chování.

V primární programu Boys and Girls Plus je přesně tento pohled využit. Rizikové chování je zde předkládáno jako komplexní problém, který ovlivňuje různé oblasti života dospívajícího.

Některé formy rizikového chování spolu přímo (či nepřímo) souvisejí. *„Znamená to, že z pohledu daného projevu rizikového chování pro nás jiné formy rizikových projevů představují související fenomény bez ohledu na to, zda tyto fenomény představují příčinu, důsledek, nebo zda mezi těmito různými projevy existuje jiný vztah (např. agresivní chování a vandalismus způsobené účinkem stimulačních návykových látek lidí s poruchou osobnosti atd.)“* (Miovský, Skácelová, Zapletalová et al., 2015, s. 32). Hovoříme potom o tzv. souvisejícím rizikovém chování. Často se jedná o souvislost různých forem agresivního chování s dalšími projevy rizikového chování (např. s problematikou rizikového sexuálního chování atd.).

Podle Miovského (Miovský, Skácelová, Zapletalová et al., 2015) je rizikové chování do určité míry indikováno určitými dispozicemi, které osobnost člověka obsahuje. Otázka motivace, postojů, sebehodnocení a seberegulačních mechanismů je zásadní hlavně při výběru a dosahování cílů, které si jedinec volí. Očekávání úspěchu či neúspěchu v jejich dosahování pak ovlivňuje způsoby chování, které jedinec uplatňuje. Právě v situacích, kdy očekává

neúspěch, může volit rizikové způsoby chování, které mu pomohou buď cíl naplnit, nebo se aspoň snadněji vyrovnat s neúspěchem.

2.1 Primární prevence rizikového chování

Za primární prevenci rizikového chování můžeme považovat v obecné rovině „*jakékoli typy výchovných, vzdělávacích, zdravotních, sociálních či jiných intervencí směřujících k předcházení výskytu rizikového chování, zamezujících jeho další progresi, zmírňujících již existující formy a projevy rizikového chování nebo pomáhajících řešit jeho důsledky*“ (Miovský, Skácelová, Zapletalová et al., 2015, s. 29). Preventivní strategie, které se zaměřují na rizikové chování, by měly být co možná nejkomplexnější tak, aby bylo možné ovlivňovat celkově životní styl cílové skupiny. Právě toto komplexní pojetí preventivních aktivit může být účinné, vzhledem k již zmíněnému syndromu problémového chování. Zaměření se na izolované prvky rizikového chování a jeho konkrétní projevy (např. kouření) se nejeví jako příliš účinné (Miovský, Skácelová, Zapletalová et al., 2015).

Konečným a hlavním cílem školské prevence (tedy prevence realizované ve školách) je, abychom „*v maximální možné míře předcházeli vzniku rizika pro zdraví u dětí a dospívajících a současně redukovali důsledky/dopady spojené s konkrétními projevy rizikového chování*“ (Miovský, Skácelová, Zapletalová et al., 2015, s. 33). Zaměřujeme se tedy na podporu zdravého životního stylu dospívajících.

Prevenci rizikového chování obecně lze rozdělit na tzv. *specifickou a nespecifickou*. Nespecifická prevence se zaměřuje především na posilování protektivních faktorů, které podporují tělesné i duševní zdraví a zdravý a sociálně přijatelný životní styl. Nezaměřuje se na konkrétní oblasti rizikového chování. Nejčastěji se jedná o volnočasové aktivity (Kalina, 2003).

Specifická prevence rizikového chování je ta, jejíž aktivity a programy jsou zaměřeny na některou z konkrétních oblastí rizikového chování. Mají přímý a explicitně vyjádřený vztah k dané formě rizikového chování, je u nich definovaná časová i prostorová ohraničenost realizace a jsou zacíleny na konkrétní, ohraničenou a definovanou skupinu (Miovský, Skácelová, Zapletalová et al., 2015).

Hlavními oblastmi rizikového chování, na které cílí primárně preventivní program Boys and Girls Plus, jsou závislostní chování, rizikové sexuální chování a rizikové chování na internetu. Tyto tři oblasti jsou rámovány reálnými situacemi, jejichž společným prvkem je tlak vrstevnické skupiny, který rozvoj rizikového chování u dospívajících podporuje.

Specifickou prevenci rizikového chování dělíme dále na tři úrovně podle cílové skupiny (Martanová et al., 2012):

- Všeobecná primární prevence – zaměřena na intaktní populaci dětí a mládeže, zaměřuje se na skupiny podle věku, ne podle rizikovosti.
- Selektivní primární prevence – zaměřena na skupiny, u kterých je jejich zvýšená míra rizikových faktorů pro vznik a rozvoj různých forem rizikového chování, tj. jsou více ohrožené než jiné skupiny populace.
- Indikovaná primární prevence - zaměřena na konkrétní jedince, u kterých jsou ve zvýšené míře přítomny rizikové faktory pro vznik a rozvoj rizikového chování tj. jsou více ohroženi, případně se u nich již vyskytly projevy rizikového chování.

Označení *primární prevence* odkazuje na předcházení rizikovému chování, cílem je jeho oddálení do vyššího věku (např. v oblasti pití alkoholu), popř. úplné odvrácení daného chování. Sekundární prevence pak pracuje s těmi, kteří již nějakou zkušenost s rizikovým chováním mají (např. drogoví uživatelé). Pojem sekundární prevence se užívá jako souborný název pro včasnou intervenci, poradenství či léčení. Terciární prevence je potom předcházení vážnému či trvalému zdravotnímu nebo sociálnímu poškození v důsledku dané formy rizikového chování (např. podpora v abstinenci) (Kalina, 2003).

Program Boys and Girls Plus je tedy programem, který v pojetí této práce spadá do kategorie všeobecná specifická primární prevence rizikového chování. Původně byl však vyvinutý jako nástroj selektivní primární prevence, realizovaný v nízkoprahových zařízeních pro mládež. Tato evaluace se však zaměřuje na jeho využití v klasickém prostředí školy.

2.2 Hlavní oblasti rizikového chování a jejich zastoupení v programu

V kapitole o preventivním programu školy se budeme zabývat oblastmi, které by měly být pokryty v rámci základní školy. Jedná se o devět oblastí, na které je možné preventivní strategie cílit. Některé z nich lze sdružovat, program je následně komplexnější. Tímto způsobem je organizován i program Boys and Girls Plus. Jedná se o široké oblasti, které v sobě zahrnují různé základní typy rizikového chování. Program Boys and Girls Plus se věnuje všem těmto hlavním okruhům (tedy aspoň některému typu rizikového chování, který do dané oblasti spadá). Oblasti (resp. projevy), které se pojít do syndromu rizikového chování uvádí Hamalová a Csémy (in Kubíček, Csémy, Hamalová, 2014).

Projevy dělí do hlavních třech okruhů:

- Zneužívání návykových látek

Do této oblasti by se řadilo především závislostní chování, což je jednou z hlavních oblastí, na kterou program cílí. Spadá sem především závislost na návykových látkách (zde hlavně alkohol a cigarety), ale i na dalších látkách.

Ve studii ESPAD (2016) i HBSC (2016) sice shodně vychází, že jak v České republice, tak v Evropě dochází k mírnému poklesu konzumace alkoholu a kouření tabákových výrobků, ale i přes tento trend spadá Česká republika mezi země, kde jsou děti iniciovány alkoholem i tabákem ve velmi nízkém věku. Ze studie ESPAD report 2015 (2016) vyplývá, že průměrný věk, ve kterém děti konzumují první sklenice s alkoholem je 12,6 let, první zkušenost s cigaretou mají průměrně ve věku 11,9 let. České děti začínají pít alkohol, kouřit cigarety i marihuanu dříve než je průměrný věk zjištěný v mezinárodních studiích².

- Projevy v psychosociální oblasti

Druhá oblast (Projevy v psychosociální oblasti) je velice široká. Program zde není zacílen na jednu specifickou oblast, ale podporuje celkově komunikační a další psychosociální dovednosti žáků. Program Boys and Girls Plus se v této oblasti zaměřuje mimo jiné i na roli internetu a sociálních sítí.

---

² Mezinárodní zpráva o zdraví a životním stylu dětí a školáků na základě výzkumu studie Health Behaviour in School-Aged Children realizované v roce 2014 (2016).

Internet a online aktivity již nejsou obecně vnímány jako oddělený prostor, ale dospívající i děti žijí v prostředí, které je online i offline současně. Stejně tak už dítě není pouhým pasivním příjemcem internetových obsahů, ale je jejich aktivním tvůrcem (Šmahel, in Ševčíková, 2014). Kopecký (2015) ve své zprávě, která mapuje facebookovou aktivitu českých dětí např. uvádí, že účet má 91 % dětí starších 13 let, což je hranice, od které je založení profilu povoleno. Facebookové účty si však zakládají i děti mladší. Z daného výzkumu také vyplývá zjištění, že celkem 12 % dětí vytvořilo falešný profil. On-line komunikace, která je jednou z hlavních důvodů, proč si děti facebookový účet zakládají je také potenciálně velmi riziková. Např. sdílení ponižujícího videa zažilo 30 % dětí a verbální útoky 21 % (Kopecký, 2015). Online a tzv. offline komunikace se z velké části protíná a je proto s danými projevy potřeba pracovat mnohdy i na půdě školy (Ševčíková, 2014).

V programu se lze také zaměřit na projevy agrese a šikany, což je zde vnímáno v souvislosti se sociálním tlakem vrstevníků, který je v rámci celého programu diskutován. Výskyt šikany se v různých výzkumech liší, hlavně kvůli různé definici daného fenoménu. Někteří autoři uvádějí, že má žák dokonce až 50% pravděpodobnost, že se během své školní docházky stane obětí šikany (Charach et al., in Swearer, 2009). Výskyt šikany na českých školách se nejčastěji pohybuje mezi 14 a 40 % (Morita, in Kolář, 2011). Útočník je dokonce v 78 % případů ze stejné školy, jak uvádí výzkum Minimalizace šikany (Čáp, 2010).

- Projevy v reprodukční oblasti

Třetí oblastí je prevence rizikového sexuálního chování, což je další z hlavních oblastí, které se program cíleně věnuje. Z HBSC studie (2016) vyplývá, že s pohlavním stykem v patnácti letech má zkušenost 23 % chlapců a 24 % dívek v České republice. Žáci uvádějí, že asi 30% z nich užilo při posledním styku hormonální antikoncepci a asi 70% použilo kondom.

Dále se v programu lze zaměřit i na prevenci poruch příjmu potravy. Toto téma je v programu naznačeno, takže je možné se mu detailněji věnovat, ale nejedná se o jeden z hlavních cílů programu.

3 Efektivní primární prevence

Programy primární prevence, které jsou realizované (nejen) v rámci školské prevence, by měly splňovat několik hlavních zásad. Tyto byly formulované ve Standardech³ a vychází z pojetí různých autorů. Níže uváděné zásady efektivní prevence dle Martanové (2012) budou uváděny vždy s komentářem o jejich naplnění či nenaplnění programem Boys and Girls Plus.

- Komplexnost a kombinace mnohočetných strategií

Tato zásada poukazuje na důležitost působení na danou cílovou skupinu z co nejvíce směrů (tedy v oblasti školy, rodiny, masmédií ad.). Jako ideální se jeví spolupráce různých institucí. V programu Boys and Girls Plus by se jednalo o školu, která působí na žáka prostřednictvím programu, případně vrstevníci, pokud zastávají zdravé názory.

- Kontinuita působení a systematickosti plánování

Zde se cílí na dlouhodobost programu a na jeho promyšlení vzhledem k naplňování vytyčených cílů. Prevence by měla být systematická. Jednorázové programy se neosvědčily jako efektivní. Z tohoto pohledu program Boys and Girls Plus tuto zásadu naplňuje. Nabízí až šest bloků po třech vyučovacích hodinách. Na každý blok jsou vymezené tzv. životní dovednosti, které se daným blokem rozvíjí, a každá konkrétní aktivita obsahuje přesně definovaný cíl, kterého chce dosáhnout.

- Cílenost a adekvátnost informací i forem působení

Každý program primární prevence musí obsahovat konkrétně popsanou cílovou skupinu a také to, jakým způsobem na ni bude působit, aby byl program pro skupinu atraktivní. Primární program Boys and Girls Plus má cílovou skupinu definovanou a dané zacílení po evaluaci ještě zužujeme. Forma internetového seriálu a následných aktivit je považována za atraktivní formu působení pro danou cílovou skupinu.

---

³ MARTANOVÁ, Veronika a kol. *Standards odborné způsobilosti poskytovatelů programů školské primární prevence rizikového chování*. Vyd. 1. Praha: Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, 2012, 183 s. ISBN 978-80-87258-75-0.

- Propojení (vzájemná provázanost) různých typů prevence a preventivních programů v oblasti rizikového chování

Tato zásada hovoří o vhodném propojení jednotlivých oblastí rizikového chování, které můžeme v rámci programů pojit dohromady. Témata by měla odpovídat věku cílové skupiny i z hlediska toho, co je zrovna pro ně zrovna aktuální. Primární program Boys and Girls Plus v sobě zahrnuje několik témat z oblasti prevence rizikového chování. Buď je možné postupovat přesně podle manuálu tak, jak to autoři zamýšleli, nebo je možné zaměřit se více na téma, které je pro danou cílovou skupinu aktuální a to více rozvést. Program tedy obsahuje propojení více témat, nikoli však více typů preventivních programů.

- Včasný začátek preventivních aktivit, ideálně již v předškolním věku

Zde je cíleno na formování postojů a názorů v co nejnižším věku, což se ukazuje jako efektivní. Postupy a formy musí být přizpůsobené cílové skupině. Primární program Boys and Girls Plus má cílovou skupinu až starší školní věk a mládež.

- Pozitivní orientace primární prevence a demonstrace konkrétních alternativ

Každý program by měl podporovat orientaci na zdravý životní styl a ukazovat jeho výhody tak, aby byl pro danou cílovou skupinu atraktivní. Zdravý životní styl je v programu Boys and Girls Plus zastřešujícím cílem, ke kterému vlastně směřují všechny dílčí cíle.

- Využití „KAB“ modelu

Tato zásada popisuje význam nejen získávání relevantních informací, ale hlavně důležitost změny postoje a chování vůči rizikovému chování. Cílem prevence by měla být změna chování, která může nastat osvojením si sociálních a dalších dovedností. V programu Boys and Girls Plus využívají termín „životní dovednosti“, který obsahuje řadu dílčích dovedností (např. asertivní komunikaci, kreativní myšlení, zvládání stresu ad.).

- Využití „peer“ prvku, důraz na interakci a aktivní zapojení

Vrstevníci jsou velice důležití pro formování postoje či upevňování názoru. Při snižování výskytu rizikového chování hrají důležitou roli. V programu Boys and Girls Plus je peer prvek využit v samotném seriálu, který je žákům předkládán, jedná se o mladé lidi, kteří jsou žákům blízcí. V programech se hodně pracuje diskusní formou, kdy se žáci mají možnost dozvědět své názory, které je mohou navzájem ovlivňovat. Samotné vedení programu není

formou přednášky, ale vyučující je zde spíše v roli moderátora či facilitátora, což podporuje interakci ve skupině a aktivní zapojení jejích členů.

- Denormalizace

Tento termín znamená v oblasti prevence změnu norem tak, aby se rizikové chování a jeho projevy, staly neakceptovanými a nepřijímanými z pohledu dané skupiny. Cílem je vytvoření zdravé sociální normy, která podporuje aktivní účast na řešení problémů. V programu Boys and Girls Plus se od začátku ukazuje, co je zdravá norma a co je škodlivé. V rámci diskuzí a následných aktivit si žáci sami formulují své názory na konkrétní vývoj příběhu a jednotlivé postavy v seriálu.

- Podpora protektivních faktorů ve společnosti

Součástí preventivních programů by mělo být i umožnění navázání uspokojivých vztahů, podpora a také vytváření podmínek pro vhodné aktivity. Také předávání vhodných kontaktů na specializovanou péči patří do této oblasti. Primární program Boys and Girls Plus nabízí prostor, ve kterém se žáci mohou poznávat i z jiné strany, než při běžné výuce. Společný zážitek při sledování seriálu a realizaci následných aktivit podporuje pocit sounáležitosti třídního kolektivu a prohlubuje vztahy mezi žáky.

- Nepoužívání neúčinných prostředků

Jako neúčinné se považuje předkládání informací o následcích rizikového chování, informací, které jsou jednostranné (zdůrazňují negativní dopady) a zjednodušující. Jako neefektivní se také uvádí zastrašování, zakazování, moralizování a přehánění následků. Primární program Boys and Girls Plus je komplexním programem. Žákům podává adekvátní informace, pokud je to v rámci daného tématu potřebné (resp. pokud žákům dané informace chybí). Neúčinné prostředky jinak program nevyužívá.

4 Typy preventivních programů rizikového chování

Existuje mnoho typů preventivních programů⁴, které se liší především podle toho, na jaké specifické chování se zaměřují (Gallá, 2005). Typy preventivních programů se velice často kombinují, čímž se zvyšuje i jejich efektivita. Některé programy jsou dokonce neefektivní, pokud se využívají samostatně, jedná se především o informativní programy (Gabrhelík, in Miovský, Adámková, Barták, 2015). Gallá (2005, s. 22) uvádí, že „nejefektivnější jsou intenzivní dlouhodobé programy zaměřené na rozvoj sociálních dovedností, osobní rozvoj a objektivní informace o drogách“.

Typy programů, které se v praxi užívají, by se daly rozdělit na dvě skupiny. První skupinou jsou programy, které jsou zaměřeny na rozvoj životních dovedností, druhou skupinou jsou programy, které jsou zaměřeny na intrapersonální rozvoj (Miovský, Aujezká, Burešová et al., 2015).

Program Boys and Girls Plus je komplexním programem primární prevence, který obsahuje několik přístupů. Konkrétní typy, které program využívá, budou popsány s použitím kategorií programů podle jejich obsahu, které uvádí Gallá (2005, s. 23 – 24).

Program Boys and Girls Plus je dle obsahu zaměřen na:

- Informace

Program se zaměřuje na předávání informací, které mají být v reálném životě uplatňovány, nejedná se pouze o pasivní příjem informací. Klade důraz na upřesnění stávajících znalostí, které jedinci mají. Mnohdy jsou tyto informace z různých zdrojů, které nemusí být důvěryhodné, informace jsou následně již dospívajícími přijímány zkresleně. Pro předávání informací je volena klasická forma krátké přednášky a diskuze o přednesených informacích.

- Rozhodovací schopnosti

Cílem je zdokonalení schopnosti adekvátně se rozhodovat. Žáci se učí různým strategiím a způsobům, jak vybrat jednu z alternativ. Konkrétně se jedná o praktický nácvik dovedností

---

⁴ Hlavní typy preventivních programů podle obsahu, které uvádí Gallá (2005) jsou uvedeny v příloze.

např. formou hraní rolí či diskusí. Žáci také např. vymýšlejí alternativní scénáře a identifikují špatná rozhodnutí postav seriálu včetně motivů, které k nim vedly.

- Uvědomování si hodnot

Žáci jsou programem vedeni k tomu, aby si uvědomovali své hodnoty. Stejně jako postavy seriálu mají dojit k tomu, že užívání návykových látek je neslučitelné s jejich hodnotami. Téma vlastních hodnot a priorit je přítomné po celou dobu programu. Hlavním cílem je uvědomění žáků, že užívání návykových látek není v souladu s jejich životními cíli.

- Stanovování cílů

Program se zaměřuje na dovednosti, které jsou důležité při rozhodování. Učí žáky jít si za životními cíli, ukazuje překážky, které mohou při této cestě nastat i jak s nimi pracovat. Stanovování osobních cílů je velice provázané s uvědomováním si osobních hodnot. Právě hodnoty mohou ovlivňovat rozhodovací proces, který vede k volbě konečného cíle. Program využívá např. vyplňování šablony pro rozhodování k tomu, aby si žáci uvědomovali, co vše jejich rozhodnutí ovlivňuje.

- Zvládání stresu

Práce se stresem je jedna z životních dovedností, na kterých program staví. Jedná se o nácviky dovedností, jak v konkrétní stresové situaci jednat, případně jak zmírnit stres, který na jedince působí. V programu se pracuje např. s nácvikem různých rolí, s přetvářením situací ze seriálu tak, aby se postava lépe vyrovnala se stresem, nebo sdílení strategií během diskuze. Cílem je, aby žáci měli dostatečné schopnosti k tomu, aby se se stresem vypořádali sami, a nemuseli v takové situaci sáhnout k užití návykové látky.

- Budování pozitivního sebehodnocení (self-esteem)

Téma pozitivního sebehodnocení je spíše implicitně přítomné v celém programu. Na základně pozitivního sebehodnocení a větší sebedůvěry je možné se rozhodovat jistěji a lépe tak čelit tlaku sociální skupiny. V programu se také pracuje s uvědomováním si vlastních emocí a jejich přijetím. Právě zvyšování pozitivního sebehodnocení (např. přijetím pozitivní zpětné vazby od skupiny) snižuje pravděpodobnost vzniku závislostí.

- Nácvik dovednosti odolávat tlaku

Odolávání tlaku vrstevníků je klíčové téma v programu Boys and Girls Plus. Učí žáky rozpoznávat vnější tlak, ukazuje, jak je možné mu čelit. Důraz je kladen také na jednotlivé motivy osob, které tento tlak vyvolávají. Základním principem je nácvik schopnosti odmítat, který se většinou realizuje ve skupinách. Gallá (2005) však uvádí, že rizikové chování může být výsledkem toho, že jedinec nedokáže odmítnout, tedy mu chybí tato schopnost, ale často se může jednat o náhlý impuls, který je spíše experimentem.

- Nácvik sociálních dovedností

Program se celkově zaměřuje na zlepšování komunikačních a sociálních dovedností. Tyto dovednosti žáci dále uplatní v různých jiných oblastech a kontextech. Jedná se např. o nácvik asertivní komunikace a schopnosti řešit konflikty. Komunikační schopnosti a dovednosti podporují přijetí jedince v sociální skupině.

5 Cílová skupina primárně preventivního programu

Cílovou skupinu můžeme definovat jako „skupinu populace, na kterou se daný primárně-preventivní program orientuje, tedy pro kterou je vzhledem ke svým cílům a metodám nejvíce vhodný/určený. Základním parametrem popisu každého preventivního programu je jasné vymezení cílové skupiny a popis kritérií, která tuto cílovou skupinu vymezují“ (Miovský, Adámková, Barták et al., 2015, s. 20).

Při definování cílové skupiny jsou použita čtyři kritéria, která uvádí Miovský a Čablová (Miovský, Adámková, Barták et al., 2015, s. 22). Jsou jimi:

- Věkové kritérium

Jedná se o pět věkových skupin, které odpovídají věkovým hranicím ve školách a školských zařízeních. Pro primární program Boys and Girls jsou relevantní dvě skupiny – starší školní věk (12 – 15 let) a mládež (15 – 18 let). U žáků ve starším školním věku se program jeví jako efektivnější.

- Kritérium náročnosti

V tomto kritériu je důležité zhodnotit míru sociální a zdravotní zátěže, která je ve vztahu k rizikovému chování. V programu Boys and Girls Plus se cílilo nezasaženou populaci, která nemá výraznou zdravotně-sociální zátěž.

- Sociálně-společenské kritérium

Jde o kritérium, které propojeno s předcházejícími. Uvádí především diferenciaci skupin z hlediska institucionálního. V daných skupinách je již zvýšení riziko výskytu některého rizikového chování. U účastníků programu Boys and Girls Plus se takové zatížení nezjišťovalo.

- Institucionální kritérium

Toto kritérium je významné právě z hlediska školní prevence. Pro primární program Boys and Girls jsou cílovou skupinou žáci základních a středních škol. Žáci gymnázií nejdou v tomto členění oddělení.

5.1 Preventivní program školy

Preventivní program školy (dříve Minimální preventivní program) je „konkrétním dokumentem školy zaměřeným na výchovu žáků ke zdravému životnímu stylu, na jejich osobnostní a sociální rozvoj a rozvoj jejich sociálně komunikativních dovedností. Jeho součástí jsou též specifické intervence pomáhající žákům osvojit si takové znalosti, dovednosti a způsobilosti (nebo též kompetence), které efektivně snižují riziko výskytu případně rozvoje konkrétních forem rizikového chování“ (Miovský, Aujezká, Burešová et al., 2015, s. 20).

V následující tabulce je schematicky znázorněno možné naplnění preventivního programu školy. Program tvořený od první do deváté třídy by měl obsahovat přibližně 86 hodin zaměřených na primární prevenci. Cílem je, aby byl preventivní program školy komplexní a dlouhodobý. Ideální je provázanost jednotlivých témat. Tento přístup složený ze tří částí (Miovský, Aujezká, Burešová et al., 2015).

Preventivní program školy – schematická struktura a rozsah hlavních částí modelu:

1. část: Rámec tvořený souborem pravidel bezpečné školy			
2. část: Dovednosti pro život (Life skills) (celkem 30 hodin)	2.a. Dovednosti sebeovlivnění (Self-management) (15 hodin)	3. část: Komponenty specifické pro jednotlivé typy rizikového chování (celkem 56 hodin)	3.a. Agrese a šikana
	2.b. Sociální dovednosti (Social skills) (15 hodin)		3.b. Sexuálně rizikové chování
			3.c,...,3.n. Základní oblasti viz Miovský et al. (2010)

Prevenci rizikového chování obecně lze rozdělit na tzv. *specifickou* a *nespecifickou*, jak bylo popsáno výše. Specifické programy primární prevence jsou zaměřeny na konkrétní oblast rizikového chování, jak jsou uvedené např. v následující Tabulce 1. Nejedná se však o jediné oblasti, kterým by se preventivní program školy věnoval. V oblasti nspecifické prevence se na půdě školy jedná např. o nastavení bezpečných pravidel a péči o celkové klima školy (Miovský, Aujezká, Burešová, 2015).

Program Boys and Girls Plus je zacílen jak na konkrétní oblasti rizikového chování (adiktologie, prevence rizikového sexuálního chování a prevence poruch příjmu potravy), tak obsahuje i trénink tzv. dovedností po život. Tato oblast již není specificky cílená na konkrétní rizikové chování, ale získané dovednosti je možné využít v rozdílných sociálních situacích.

Preventivní programy lze dělit nejen na programy *specifické a nespecifické* prevence, ale ještě konkrétněji na programy, které se zaměřují na *zlepšení (či kultivaci) dovedností pro život* (Miovský, Aujezká, Burešová, 2015). Preventivní program Boys and Girls Plus by se dal vnímat jako program, který je tvořený těmito dvěma oblastmi – tedy jako prevence specifická, ale i program, který zlepšuje dovednosti pro život.

5.2 Konkrétní oblasti školské prevence

V rámci základního vzdělávání by měli žáci projít prevencí rizikového chování v jednotlivých oblastech, které jsou uvedeny v následující tabulce. Jedná se o kategorizaci oblastí rizikového chování, která je rozdělena do čtyř hlavních vývojových úseků (Miovský, Aujezká, Burešová et al., 2015). Každá z oblastí má doporučený hodinový rozsah, který by bylo vhodné tématu věnovat. Nejedná se o závazné rozdělení, ale spíše o doporučení.

Tabulka 1 Rozvržení oblastí rizikového chování dle ročníků základní školy

Ročník	I.	III.	V.	VII.,	Počet hodin/
Prevence	II.	IV.	VI.	VIII., IX.	Celkem
Záškoláctví	1	0	1	0	2
Šikana/agrese	1	3	3	4	11
Rizikové sporty/doprava	1	2	3	2	8
Rasismus/xenofobie	0	1	1	1	3
Sekty	0	1	1	1	3
Sex. rizikové chování	0	1	2	4	7
Adiktologie	2	2	4	2	10
Týraní, zneužívání	1	1	1	1	4
Poruchy příjmu potravy	0	2	4	2	8
Počet hodin celkem	6	13	20	17	56 hodin

Program primární prevence Boys and Girls Plus by bylo možné využít cíleně jak pro rozvoj dovedností po život, tak pro některá témata specifické prevence. Jedná se hlavně o oblasti adiktologie a rizikového sexuálního chování, případně je možné pracovat také s tématem poruch příjmu potravy. Program obsahuje náplň až na 18 výukových hodin, je vhodný pro žáky 8. a 9. tříd.

Z výše uvedené tabulky tedy vyplývá, že program Boys and Girls Plus je možné využít jak při pokrytí základního doporučovaného rozsahu (8 hodin specifické prevence – adiktologie, rizikové sexuální chování a poruchy příjmu potravy), tak při intenzivnějším zaměření se na určité oblasti. Záleží na konkrétním cíli, pro který chce školní metodik prevence tento program zvolit.

5.3 Školní metodik prevence

Na základních, středních a vyšších odborných školách je zřizováno tzv. školské poradenské pracoviště, které poskytuje poradenské služby podle vyhl. č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, a jejích novelizací (vyhl. č. 197/2016 Sb.). Každé školské poradenské pracoviště se musí podle zákona skládat ze školního metodika prevence a výchovného poradce. Některá pracoviště mají k dispozici také např. speciálního pedagoga či psychologa.

Úkolem školního metodika prevence je zajišťovat na škole poradenství v oblasti primární prevence rizikového chování. Mezi standardní činnosti metodika prevence⁵ patří např. tvorba preventivního programu školy a kontrola jeho realizace, metodické vedení pedagogických pracovníků školy v oblasti prevence rizikového chování ad.

Předpokladem pro plnění funkce školního metodika prevence je tzv. specializační studium⁶. Toto studium by mělo pedagogům poskytnout dostatečné teoretické znalosti i praktické zkušenosti z oblasti prevence rizikového chování tak, aby pak mohli efektivně působit v prostředí školy.

Ke spolupráci na evaluaci primárně preventivního programu Boys and Girls Plus byli přizváni školní metodici prevence, kteří již měli specializační studium dokončené, nebo jej v té době absolvovali. Jednalo se tedy o pedagogy, kteří byli vybaveni potřebnými dovednostmi a v programu byli vyškoleni.

Právě tuto připravenost školních metodiků prevence považujeme za podstatnou. Primárně preventivní program vždy závisí na vhodném zprostředkovateli, tedy někom, kdo dokáže s žáky kvalitně pracovat. Právě to zvyšuje celkovou efektivitu programu, žáci lépe spolupracují a následně z programu získají více.

---

⁵ Veškeré standardní činnosti školního metodika prevence jsou uvedené v příloze č. 3 vyhlášky 72/2005 Sb.

⁶ Studium podle § 9 písm. c) vyhlášky č. 317/2005 Sb., o DVPP

6 Protektivní a rizikové faktory

Protektivní (nebo také ochranné) faktory mají vliv na to, zda se u jedince rozvine rizikové chování. Tento vliv je přímý, ale i nepřímý, kdy protektivní faktor oslabuje působení faktoru rizikového. Pokud dokážou protektivní faktory vyvážit působení faktoru rizikového, pak se rizikové chování nevyvine (Kubiček, Csémy, Hamalová, 2014). Podle Širůčkové (Miovský, Skácelová, Zapletalová, 2015, s. 58) by měly preventivní programy „výrazně podporovat působení protektivních faktorů, nikoli pouze redukci či minimalizaci působení faktorů rizikových“.

Protektivní i rizikové faktory je možné rozdělit do tří oblastí, ve kterých působí. Autoři Kubiček, Csémy a Hamalová (2014, s. 34-35) uvádějí následující dělení na oblast faktorů individuálních, rodinných a společenských. V každé oblasti jsou uvedeny faktory protektivní i rizikové.

- Individuální faktory

Za rizikové faktory považují autoři somatické a psychické nemoci a handicapy, nízkou sebeúctu a sebedůvěru, přátelé s problémovým chováním, špatný školní prospěch, menší vazbu s rodiči v období časného dospívání ad.

Protektivními faktory rozvinuté sociální dovednosti, inteligence, sebeúcta a sebedůvěra, vhodní přátelé a zapojování se do vrstevnických skupin, pozitivní vnímání školy, pocit sounáležitosti s rodinou ad.

- Rodinné faktory

Rizikovým faktorem může být úmrtí v rodině, konflikty uvnitř rodiny, problematická komunikace, nízký či vysoký socioekonomický status, autoritativní či příliš benevolentní rodiče ad.

Protektivním faktorem je pak otevřená komunikace v rodině, dobré vztahy, podpora, vyznávání stejných hodnot rodiny a vrstevníků dítěte, přijímání dítěte bez výhrad ad.

- Společenské faktory

Jako riziková je považována chudoba společnosti a nezaměstnanost, pozitivní vnímání nelegálních činností a negativní vzory v okolí jedince, dostupnost nelegálních látek a normy, které rizikové chování podporují.

Významným projektivním faktorem je škola. Do této oblasti patří i dospělí, kteří se dětem věnují v časech mimo vyučování, a kteří jsou pro ně dobrými vzory. Také silná sociální kontrola a sankce za případné přestupky jsou vnímány jako ochranné faktory.

6.1 Význam osobnostních rysů

Nejobecnějším dělení protektivních a rizikových faktorů je dělení na ty, které jsou pouze na úrovni jedince a ty, které jsou dány prostředím, ve kterém se pohybuje (Charvát, Nevoralová, in Miovský, Skácelová, Zapletalová, 2015). Některé individuální (osobnostní) faktory mají větší pravděpodobnost současného výskytu rizikových faktorů (či rizikového chování) než jiné. Autoři Dolejš, Skopal a Suchá potvrdili souvislosti některých osobnostních rysů s rizikovým chováním. V jejich studii byly zjištěny např. *„úzké vztahy mezi užíváním alkoholických nápojů, tabáku či marihuany a úzkostností či emoční labilitou“*. Dále uvádějí, že *„krádeže a ničení cizího majetku jsou v úzkém vztahu s verbální či fyzickou agresivitou a agresivním komunikačním stylem či impulzivitou“* (Dolejš, Skopal a Suchá, 2014, s. 128).

Význam osobnostních rysů lze demonstrovat zjištěním, že *„adolescent, který si sám sebe váží, je sociabilní, je také méně úzkostný, agresivní a hostilní ke svému okolí, zároveň je více komunikativní a citově vyzrálejší, emočně stabilnější. Takový adolescent také vykazuje snížený počet rizikových aktivit“* (Dolejš, Skopal a Suchá, 2014, s. 128). Jedinci, kteří jsou extravertní, jsou také veselejší, umí se lépe prosadit a dokážou aktivně čelit stresu. Jako významný protektivní faktor byla potvrzena také sebedůvěra a školní dovednosti na vyšší úrovni, což ovlivňuje především jednání a rozhodování v případných rizikových situacích (Dolejš, Skopal a Suchá, 2014).

Určité osobnostní rysy jsou také rizikovými faktory. Jedná se např. o stavy úzkosti a strachu, které jedinec nedokáže zvládnout, volí proto maladaptivní strategie. *„Snaha redukovat tyto*

úzkostné stavy může souviset např. s nadužíváním návykových látek v rámci konceptu negativního posílení ve formě odstranění negativních psychických, fyzických a sociálních problémů a stavů, které užívání a zneužívání drog přináší“ (Dolejš, Skopal a Suchá, 2014, s. 129).

Výrazným rizikovým faktorem je agresivita, která se může projevovat v různých formách. Zdrojem agresivity může být osobnostní dispozice (např. impulzivita), situační spouštěč (např. reakce na frustraci). Autoagresivní i heteroagresivní projevy mohou mít různé formy, mohou být různě uvědomované a nabývat různé intenzity. Autoagrese se může projevit např. nadměrnou konzumací návykové látky či sebepoškozováním, heteroagrese např. vandalstvím (Dolejš, Skopal a Suchá, 2014).

6.2 Protektivní a rizikové faktory využívané v programu Boys and Girls Plus

Program Boys and Girls Plus využívá na individuální úrovni především podporu protektivních faktorů, na úrovni prostředí pak spíše zmírňování rizikových faktorů.

Konkrétně se na individuální úrovni jedná o podporu a rozvoj schopností a dovedností (tzv. životních dovedností⁷), které by měl jedinec umět využívat v různých situacích, a které by mu měly pomoci se situacemi, které jsou pro něj nové či z nějakého důvodu náročné (např. stresující). Tyto životní dovednosti se trénují a procvičují aktivitami a technikami, které navazují na téma, které je zrovna programem rozvíjeno. Jedná se např. o diskuze, hraní rolí, sebeanalýzu, vytváření myšlenkových map ad. V rámci třídy si může jedinec osvojit dovednosti, které následně využije i v jiné sociální skupině a jiném kontextu.

Na úrovni prostředí se pracuje především na zmírňování rizik, které souvisí s problematickou komunikací, rizikovým prostředím, ve kterém se jedinec pohybuje či rizikovou sociální skupinou. V programu Boys and Girls Plus se vůbec neworkuje s jedním z hlavních faktorů na úrovni prostředí, kterým je škola. Škola v prezentovaném internetovém seriálu, ani v následných aktivitách nehraje žádnou roli, což ale neodpovídá realitě dospívajícího člověka.

---

⁷ Čablová (Miovský, 2015) uvádí tzv. dovednosti pro život, které zahrnují dovednosti sebeovlivňování a dovednosti sociální. V tomto pojetí jsou dovednosti pro život pojaty širěji, než jak s nimi pracuje program Boys and Girls Plus.

Právě škola by měla být významným protektivním faktorem, zvláště v případě, že rodina tuto roli neplní.

7 Evaluace primárně preventivního programu

Evaluace programů primární prevence rizikového chování je důležitou součástí preventivní praxe. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy se zasloužilo o nastavení některých trendů, na které bylo možné ve školské prevenci navazovat. Jedná se především o „evidence based přístup“, tedy o proces *„profesionalizace přístupu k primární prevenci založený na vědecky ověřitelných znalostech, tj. důkazech pocházejících z výzkumných studií a klinických a pedagogických poznatků“* (Miovský, Skácelová, Zapletalová, 2015, s. 21). Efektivní preventivní program je intenzivní, průběžně prováděný a kombinuje objektivní věcné informace a individuální osobní přístup (Gallá, 2005).

Je důležité mít však vždy na paměti, že samotná zjištěná efektivita programu nezaručuje vždy jeho kvalitu. Záleží na koncovém realizátorovi programu, jeho vzdělání, dovednostech a dalších kompetencích. Pokud program nebude realizovaný správně, pak může být neefektivní, popř. i škodlivý. (Gabrhelík, in Miovský, Adámková, Barták, 2015).

Efektivitě primárního programu napomáhá také psychosociální klima, které ve třídě panuje. Vzájemná interakce mezi lektorem a účastníky by měla pozitivní klima ve třídě podporovat. *„Pozitivní klima působí facilitačně: napomáhá a do jisté míry usnadňuje realizaci programu, zvyšuje motivovanost účastníků aktivně se v rámci programu angažovat a získávat z něho“* (Macková, in Miovský, Skácelová, Zapletalová, 2015, s. 94). Celkové ladění programu a skupiny tedy podporuje celkovou efektivitu programu.

Orosová uvádí, že preventivní programy *„nemohou měnit chování přímo, ale pouze nepřímo, prostřednictvím proměnných známých pod označením mediátor. Mediátorem mohou být dovednosti, vlastnosti, znalosti atd.“* (Miovský, Skácelová, Zapletalová, 2015, s. 71). Právě jejich rozvoj či zlepšení se stává cílem primárně preventivních programů. Tyto cíle musí být předem definovány, aby mohly být následně evaluovány. Pokud jsou cíle voleny či formulovány nevhodně, jejich vyhodnocení pak není možné provést, popř. je nepřesné. Za častou příčinu, kdy není možné hodnotit preventivní intervenci, je považována *„absence jasně*

definovaných a měřitelných cílů, či definice samotné intervence či cílové skupiny“ (Miovský, Šťastná, in Miovský, Adámková, Barták, 2015, s. 173).

Program primární prevence Boys and Girls Plus měl vlastně dvojí tvoření cílů. Hlavní cíle vycházely od samotných tvůrců programu, kteří jej sestavovali s konkrétními cíli, na které byla následná evaluace programu zaměřena. Další cíle si tvořili jednotliví školní metodici prevence, kteří programy realizovali ve svých třídách. Tyto cíle byly spíše dílčí, mnohdy nevhodně formulované či příliš obecné a vágní. Na ně však realizovaná evaluace neodpovídá.

Evaluace probíhala formou neexperimentální, kdy není přítomna kontrolní skupiny. Pracovalo se pouze se skupinou, která realizuje daný preventivní program. U experimentální formy by se následně data porovnávala s kontrolní skupinou (Miovský, Šťastná, in Miovský, Adámková, Barták, 2015, s. 172).

Hlavním cílem evaluace programu Boys and Girls Plus bylo nalézt silné a slabé stránky programu, popř. navrhnout změny programu tak, aby se slabé stránky odstranily či zlepšily. Jedná se tedy o tzv. formální evaluaci (WHO, 2000a). Cílem evaluace je výhradně zlepšení či zdokonalení programu.

Program Boys and Girls Plus byl již před evaluací považován za lákavý svou formou, tedy využitím internetového seriálu. Jako velký problém se v předchozích programech ukazovalo udržení pozornosti dospívajících k předkládaným tématům (Miovský, Skácelová, Zapletalová, 2015). Očekávalo se, že zvolení této formy, vzbudí u žáků větší zájem o preventivní program.

7.1 Evaluace programů primární prevence v České republice – příklady dobré praxe

Programy primární prevence rizikového chování, které se v České republice používají, jsou různé kvality i efektivity. Jen u několika byla provedena evaluace na takovém vzorku, aby bylo možné jasně říct, že se jedná o programy efektivní. Celkově se jedná o pět studií, které by v posledních dvaceti letech kritéria plnila. V následujícím textu budou stručně popsány právě tyto programy, které se rozsahem i kvalitou evaluace dají srovnávat z evaluací primárně preventivního programu Boys and Girls Plus. Jedná se o kvalitní programy, které se staly ukázkou tzv. dobré praxe (Mioviský, Šťastná, Gabrhelík, Jurystová, 2011).

- Kouření a já

Jedná se o program specifické prevence, který je zaměřený na prevenci kouření. Realizuje se v posledních ročnících základní školy. Program obsahuje 6 lekcí (po 45 minutách). Evaluace programu se účastnilo celkem 6051 žáků z 355 základních škol. Žáci byli rozdělení na experimentální a kontrolní skupinu. Dotazníkem se zjišťovaly různé oblasti závislostního chování a rizikového sexuálního chování.

Kontrolní skupina vykazovala vyšší experimentování s cigaretami, než skupina experimentální. O prázdninách (mezi osmou a devátou třídou) bylo zaznamenáno v experimentální skupině statisticky významně více nekuřáků, než ve skupině kontrolní. V oblasti užívání alkoholu a v oblasti rizikového sexuálního chování se výsledky skupin nelišily (Mioviský, Šťastná, Gabrhelík, Jurystová, 2011).

- Komunitní program na Praze 6

Pětiletá kvaziexperimentální studie mapovala kvalitu a efektivitu programu. Zjišťovala stav užívání návykových látek, informace o této problematice a postoje respondentů. Projekt probíhal na Praze 6, zapojilo se do něj celkem 25 škol (1178 žáků).

Experimentální a kontrolní skupiny se od sebe ve výsledcích výrazně neliší. Jediný statisticky významný rozdíl byl mezi skupinami nalezen v tzv. celoživotní zkušenosti s tabákem, kdy

experimentální skupina měla zkušenost menší (ale pouze u chlapců). Program také zmapoval užívání návykových látek žáky (věk 9 až 15 let) (Miovský, Miovská, Trapková, 2004).

- Přípravení na život

Jedná se o program, který byl převzatý z Ameriky („Skills for adolescence“). Zaměřuje se převážně na trénink sociálních dovedností. Výukový program byl pilotně testován pouze experimentální skupinou (337 žáků šestých tříd ze 17 základních škol).

Výsledky potvrdily změny v oblasti návykového chování (avšak pouze v oblasti užívání marihuany v posledních 30 dnech), v oblasti názorů na zdravotní rizika a v oblasti integrace ve vrstevnické skupině. Výsledky jsou spíše orientační a mohou posloužit pro případnou další práci s programem a hodnocením jeho efektivity (Jacobsonová, Kraus, Vacek, Stará, Čápková, Eisen, 2004).

- Drogy-Důvod-Dopad

Program probíhal ve třídách od sedmé do deváté třídy (v návaznosti). Celkem žáci absolvovali 20 lekcí během tří let. Prevence se zaměřovala na specifická i nespecifická témata. Studie se účastnilo 10 škol na jižní Moravě (5 v experimentální a 5 v kontrolní skupině). Výzkumný soubor tvořilo první rok 317 žáků, druhý rok 352 žáků, třetí rok 267 žáků.

Výsledky ukazují, že po půl roce byla v kontrolní skupině statisticky významně větší konzumace vína a likérů (ne piva a destilátů). Celková efektivita nebyla velká. V posledním roce intervence byl zaznamenán nárůst kuřáků cigaret i u experimentální skupiny. Výsledky byly využity pro úpravu programu (časového rozvrhu a některých aktivit) (Miovský, Šťastná, Gabrhelík, Jurystová, 2011).

- Unplugged

Jedná se o program specifické primární prevence, který se realizoval v šestých třídách. Žáci absolvovali celkem 12 lekcí během jednoho roku. Studie se účastnilo 75 škol,

v experimentální skupině bylo 914 žáků, v kontrolní skupině 839 žáků. Evaluace byla realizována formou české verze dotazníků ESPAD z roku 2003 (Miovský, Šťastná, Gabrhelík, Jurystová, 2011).

Program se ukázal jako efektivní. Po třech měsících udávala kontrolní skupina menší výskyt kouření v posledních 30 dnech, pravidelného kouření, opilosti v posledních 30 dnech, užití konopných látek v posledních 30 dnech, užití konopí pravidelně. V krátkodobé perspektivě se program ukázal jako efektivnější pro chlapce než pro dívky. Fungoval lépe jako prevence proti alkoholu a konopným látkám než proti kouření. Celkově měl lepší výsledky u častějších uživatelů návykových látek. Při hodnocení efektivity po 15 měsících od realizace programu stále přetrvávaly rozdíly v oblastech výskytu opilosti a užití konopí (Jurystová, Miovský, 2010).

8 Primárně preventivní program Boys and Girls Plus

Preventivní program Boys and Girls Plus vznikl spoluprací devíti evropských organizací. Iniciativa protidrogové prevence je financovaná Evropskou unií. Na publikaci programu se podílely tyto organizace:

University College
Ghent
www.hogent.be
Belgium

Business Solutions Europa

Business Solutions
Europa
www.bs-europa.eu
Belgium

Department of Addictology
First Faculty of Medicine
Charles University Prague
Charles University in
Prague
www.cuni.cz
Czech Republic

EDEX Centro
de Recursos
Comunitarios
www.edex.es
Spain

Institut za
raziskave
in razvoj
UTRIP
www.institut-utrip.si
Slovenia

Maas Research and
Consulting
www.maas-consulting.eu
Austria

Mentor Foundation
www.mentoruk.org.uk
United Kingdom

Society for Applied
Social Science GE-F-A-S
www.ge-f-a-s.de
Germany

Sex and Sundhed
Danish Centre
for Sexual Health
Promotion
www.sexogsundhed.dk
Denmark

Právě spolupráce různých odborníků z mnoha oblastí umožnila vytvořit pružný a komplexní program intervencí. Cílem iniciativy Boys and Girls Plus je nabídnout tento program přímo školním metodikům prevence, kteří mohou s žáky intenzivněji pracovat a využívat program tak, jak je to považují za vhodné vzhledem k jejich cílové skupině žáků.

Veškeré informace o programu jsou čerpány z manuálu⁸, který byl pro jeho potřeby vytvořen a z webových stránek projektu Boys and Girls Plus.⁹

Program oslovuje mladé lidi pomocí nových médií. Vychází z internetového seriálu Boys and Girls Plus, který má zaujmout skupinu, kterou je obtížné kontaktovat tradičními prostředky. Výzkumní pracovníci projektu, stejně tak jako učitelé i samotní účastníci, pomáhají zjišťovat, jak účinně využít nová média ke komunikaci o rizikových tématech (zneužívání návykových látek ad.).

⁸ REMENTERIA, Oihana a Nathalie CUNIN. *Boys and Girls Plus – vzdělávací program pro prevenci škod způsobených alkoholem a drogami*. Belgium, 2015. Dostupné také z: www.boysandgirlsplus.eu

⁹ www.boysandgirlsplus.eu

8.1 Pilíře programu

Program je založen na dvou hlavních modelech. Jsou jimi model rozvoje psychosociálních kompetencí a model životních dovedností. Kompetenční model akcentuje rozvoj žáka hlavně v těchto třech oblastech: vědět (získat znalosti o tématu návykových látek), umět (internalizace nabytých znalostí a jejich uplatnění v životě) a chtít (uplatnění znalostí v konkrétních postojích týkajících se zdraví, občanství a hodnot obecně) (Rementeria, Cunin, 2015).

Program je postavený na těchto třech základních pilířích (Rementeria, Cunin, 2015, s.10):

- Upřesňování informací

Program by měl žákům poskytnout přesné informace o drogách a rizicích spojených s jejich užíváním. Jedná se o získávání informací v kontextu příběhu, jsou formulovány jako jedna z životních dovedností.

- Podpora rozvoje zdravých postojů

Program podporuje zájem o vytvoření zdravého životního stylu. Prostředkem je mělo být zlepšení schopnosti rozhodovat se, přijmout odpovědnost za vlastní rozhodnutí a jejich důsledky.

- Rozvoj životních dovedností¹⁰

Oblasti, které autoři včleňují pod kategorii životní dovednosti, budou popsány dále. Do tohoto pilíře spadá především self-efficacy (tzv. vnímaná osobní účinnost) a coping skills (tj. zvládání zátěžových situací). Do oblasti self-efficacy autoři řadí především posilování psychosociálních kompetencí, budování odolnosti a sebeurčení. Coping skills je vnímáno hlavně jako životní dovednost zvládání tlaku vrstevníků a zvládání sociálních vlivů a posilování sebedůvěry.

---

¹⁰ Životní dovednosti (či také Dovednosti pro život) se v pojetí tohoto programu téměř shodují s pojetím, které uvádí Čablová (Miovský, Adámková, Barták et al., 2015, s. 34 – 39).

8.2 Životní dovednosti

Program staví na kompetencích, které jsou důležitými oblastmi rozvoje každého člověka. Jedná se o sociální a občanské kompetence, u kterých se potvrdilo, že mají pozitivní vliv na prevenci užívání drog a podporu zdravého životního stylu obecně. Týká se následujících deseti oblastí (originální názvy ponechány) (Rementeria, Cunin, 2015, s. 11-12):

- Self-awareness
  - sebeuvědomění, jedná se o vědomí vlastních silných a slabých stránek, uznání sebe sama a poznání vlastního charakteru.
- Empathy
  - dovednost představit si, jak se cítí někdo jiný i v situaci, kterou jsme sami nezažili.
- Assertive Communication
  - dovednost adekvátně vyjadřovat názory, přání, ale i obavy či potřeby.
- Interpersonal-relationships
  - dovednost vytvářet a udržovat přátelské vztahy, které přispívají k naší duševní pohodě, ale také je konstruktivně ukončit.
- Decision-making
  - dovednost zvládat rozhodnutí v našem životě s vědomím jejich důsledků a významů pro život.
- Problem-solving
  - umožňuje nám konstruktivně řešit problémy v našem životě.
- Creative-thinking
  - kreativní myšlení nám může pomoci adaptivně a flexibilně reagovat na situace každodenního života, prozkoumat různé možnosti a jejich důsledky.
- Critical-thinking
  - kritické myšlení je objektivní analyzování zkušeností. Umožňuje rozpoznat faktory, které např. působí na naše rozhodování.
- Coping with emotions
  - schopnost rozpoznat emoce a adekvátně na ně reagovat (u sebe, i u druhých osob).
- Coping with stress
  - jedná se o poznání, co je pro nás stresorem, jak na něj reagujeme. Důležitá je schopnost práce s vlastním stresem, jeho omezování.

Těchto deset oblastí, které program cíleně rozvíjí, se dá dělit na dovednosti sebeovlivnění (Self –management) a dovednosti sociální (Social-skills) (Nešpor, 2003). Mezi dovednosti sebeovlivnění by patřily tyto oblasti: sebeuvědomění, rozhodování, řešení problémů, kreativní a kritické myšlení, práce s emocemi a stresem. Mezi sociální dovednosti patří empatie, asertivní komunikace a interpersonální vztahy (Gallá et al., 2005). Toto rozdělení nám pomůže uvědomit si, zda se pohybujeme na úrovni schopností a dovedností jedince, nebo v oblasti interpersonální. Je třeba mít na paměti, kdy žáci mohou pracovat na rozvoji svých dovednosti samostatně, a kdy je vhodnější zvolit práci např. ve dvojicích, skupinách či celé třídě.

9 Popis primárně preventivního programu Boys and Girls Plus

Program vede školní metodik prevence nebo učitel, který prošel školením v této metodě, ale to není podmínkou. Materiály programu jsou vytvořeny tak, že i bez odborného školení poskytnou pedagogovi vhodné informace a návody, aby byl schopen program sám realizovat. Základem programů je interaktivní učení, které vede žáky k aktivnímu přístupu k programu, díky kterému si mohou vyzkoušet a trénovat své prosociální dovednosti a posilovat tak svou odolnost vůči tlaku skupiny, což je základním pilířem programu (Rementeria, Cunin, 2015). Program využívá různé techniky, které vyžadují aktivní zapojení žáka. Jsou jimi např. skupinové diskuze, hry, skupinové práce, vzdělávání na základě příkladových studií a řešení problémů (Rementeria, Cunin, 2015).

Programy jsou realizovány na druhých stupních základních škol a na středních školách, jsou vhodné pro žáky od 13 do 19 let. Je možné je využít při formálním, ale i neformálním vzdělávání, např. při práci s žáky z nižších sociálně-ekonomických vrstev (Rementeria, Cunin, 2015). Program je vytvořen tak, aby svou formou žáky zaujal již svou formou. Hlavní medium, které je v programu využíváno, jsou videa. Jedná se o seriál, který se skládá z 25 epizod. Tyto epizody se dělí do šesti celků, které odpovídají šesti tematickým blokům programu. Děj seriálu je koncipován tak, aby bylo možné realizovat jen některé bloky, ale přitom se nenarušil jeho děj.

Seriál je animovaný, převážně černobílý, barvy využívá spíše jako symbol pouze ve specifických a pro postavy významných situacích. Seriál nevyužívá žádné verbální prostředky. Mezi postavami probíhají dialogy neverbálně. Důležité je chování postav v různých situacích, kterým dávají najevo svůj názor či postoj k určitému tématu. Významným motivem každé postavy je také hudba, kterou má každá postava vlastní. Některé hudby k sobě ladí, jiné jsou kakofonické. I toto ukazuje vztahy jednotlivých postav k sobě navzájem. Děj se odehrává na klasicky známých místech (ulice, park, diskotéka apod.).

Každý blok programu začíná zhlédnutím příslušné části seriálu, na který navazují konkrétní aktivity, popsané detailně v metodice. Realizátor programu se také rozhoduje, v jakém rozsahu se chce jakému tématu věnovat a podle toho může program upravovat. Některá témata jsou povinná, jiná může vynechat. Program obsahuje aktivity na 9 až 18 vyučovacích hodin (3 až 6 tematických bloků).

10 Předběžné výsledky evropské studie

Předběžné a zatím nepublikované výsledky z června 2016 přináší první informace o efektivitě programu z pohledu hodnocení všech získaných evropských dat. Česká republika dodala téměř třetinu veškerých vyplněných dotazníků. Celkově české třídy zastupovaly téměř polovinu všech tříd, ve kterých se program pilotně testoval. Česká republika měla tedy velký vliv na celkové evropské výsledky.

Evropské výsledky přináší zjištění, že čím jsou žáci mladší, tím více informací se v programu dozvěděli (především v oblasti informací o návykových látkách a vlivu ostatních lidí na naše rozhodování). Mladší žáci spíše souhlasí s tím, že se naučili dělat správná rozhodnutí díky účasti na programu. Avšak celkově úkolům rozumí hůře než starší žáci. Pro starší žáky nebyl zaznamenán žádný výraznější přínos (kromě Tvrzení 10). Dívky hodnotily program výrazně lépe než chlapci (statisticky významně lépe ve Tvrzeních 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, chlapci pouze ve Tvrzení 14).

Většina žáků začínala v programu na již vysoké úrovni self-efficacy, proto dosahovali tzv. efektu stropu („ceiling effect“). Výsledky pravděpodobně nemohly programem dále narůstat. Předpokládaný efekt programu by byl pravděpodobně vyšší u více ohrožených skupin, kde by měli účastníci nižší self-efficacy. Program byl původně sestaven právě pro skupiny dětí ze socioekonomicky horších podmínek, programy se realizovaly např. v nízkoprahových zařízeních. Pro jednotlivce, kteří jsou ohroženější danou problematikou, má program větší efekt než pro intaktní žáky.

Jedním z hlavních cílů programu bylo více „nesouhlasných“ odpovědí v otázce o významnosti alkoholu. Nebyl však zjištěn žádný posun v odpovědích u této otázky (v žádné z hodnocených kategorií).

V následujících kapitolách se věnuji výhradně českým datům. Jedná se o první vyhodnocování dat, která byla sebrána na českých školách. Evropské výsledky jsou obecné a nezaměřují se detailně na každou participující zemi.

EMPIRICKÁ ČÁST

11 Metodologie výzkumu

V následujících kapitolách je popsána metodologie výzkumu, která vychází z designu evropské evaluace programu Boys and Girls Plus. Získaná data jsme přebírali v konkrétní podobě, kterou jsme neměli možnost změnit. Ze získaných dat z České republiky jsme následně docházeli k výsledkům, které platí specificky pro realizování programu v českém prostředí.

11.1 Sběr dat

Sběr dat primárního programu Boys and Girls Plus probíhal v několika fázích. Dotazování byli jak školní metodici prevence, kteří program vedli, tak jejich žáci, kteří jej sami zažili. Veškeré materiály pro evaluaci, které pedagogové využívali, jsou součástí manuálu.

Školní metodici prevence si měli nejdříve promyslet cíle, kterých chtějí programem dosáhnout. Tyto cíle si měli naformulovat a zapsat. Podle toho vybírali nejvhodnější průběh programu tak, aby bylo možné cíle splnit. Velice záleželo na přesné formulaci cíle, jeho konkrétnosti, reálnosti ad. Po realizaci programu se vyjadřovali k tomu, zda se jim povedlo vytyčených cílů dosáhnout, popř. jaké měl při realizaci potíže. Do poznámky mohli zapsat další své postřehy, které je během programu napadaly, ale i popis třídy, časovou náročnost programu ad.

Žáci dostali před samotnou realizací programu postojový dotazník, který měl za cíl zhodnotit jejich aktuální postoj k předkládané problematice. Po absolvování programu vyplňovali žáci ten samý postojový dotazník a dotazník, ve kterém měli hodnotit přímo metodu Boys and Girls Plus. Veškeré hodnocení bylo anonymní, žáci uváděli pouze svůj věk a pohlaví. Metodici prevence uváděli třídu a školu, ve které se dané programy realizovaly.

Veškeré sebrané materiály se zasílaly koordinátorce projektu v České republice, PhDr. Veronice Pavlas Martanové, Ph.D., která data poskytla pro zpracování v rámci diplomové práce. Data byla převedena do elektronické podoby a následně vyhodnocována. Originální

vyplněné dotazníky byly odevzdány hlavnímu organizátorovi projektu v Německu, který je hodnotil spolu s dalšími daty ze zemí, které se na projektu také podílely.

11.2 Výzkumný problém a cíle výzkumu

Výzkum v oblasti primární prevence rizikového chování je zásadní, pokud mají být programy, které jsou realizované ve třídách, efektivní a správně zacílené. Mnoho programů neprochází tímto způsobem evaluačním procesem, proto jsme využili možnosti vyhodnotit výsledky evaluace, která se realizovala v rámci evropského hodnocení tohoto projektu.

Cílem výzkumu bylo změřeni efektivitu tohoto preventivního programu v českém prostředí. Hlavním cílem programu je *předcházet užívání návykových látek a důsledkům z něj vyplývajících v populaci dospívajících, a to osvojením postojů, které vedou k přijetí zdravého životního stylu* (Rementeria, Cunin, 2015, s. 15). Snahou bylo zjistit, v jakých oblastech je možné považovat tento program za efektivní a pro jaké cílové skupiny je nejvhodnější. Dále byl program hodnocen z pohledu žáků, kteří se jej účastnili, ale také ze strany metodiků prevence, kteří program na školách přímo realizovali.

Formativní evaluace přináší popis silných a slabých stránek programu tak, aby se mohl dále vylepšovat a zefektivňovat jeho účinnost vzhledem k daným cílům.

Cílem programu je naučit žáky odolávat tlaku vrstevníku a zvládat se rozhodovat efektivně a autonomně vzhledem k cílům, které mají. Pokud se před žáky objeví nějaký problém, měli by se naučit jej efektivně vyřešit.

11.3 Výzkumné otázky

Hlavní výzkumná otázka:

- Osvojili si žáci postoje, které vedou k přijetí zdravějšího životního stylu?

Dílčí výzkumné otázky:

- Jsou žáci po absolvování preventivního programu Boys and Girls Plus odolnější vůči tlaku vrstevníků?
- Hodnotí žáci po programu Boys and Girls Plus užívání návykových látek jako méně důležité ve svém budoucím životě?
- Naučí program Boys and Girls Plus žáky se lépe, svobodně a autonomně rozhodovat?
- Vykazují žáci větší míru sebeúcty po absolvování programu Boys and girls plus?
- Jsou žáci po programu Boys and Girls Plus schopni lépe identifikovat své emoce?

11.4 Hypotézy

Hypotézy výzkumu částečně vychází z dosavadních evropských výsledků a z konkrétních evaluačních materiálů, které byly k dispozici v rámci projektu. Bylo tedy třeba formulovat hypotézy tak, aby bylo z dat možné je ověřit.

- Žáci mají stejné postoje před i po realizaci programu.
- Žáci hodnotí alkohol jako stejně důležitý pro svůj budoucí život před i po realizaci programu.
- Není statisticky významný rozdíl mezi žáky, kteří absolvovali maximální programový balíček, a těmi, kteří absolvovali pouze minimální programový balíček.
- Není statisticky významný rozdíl mezi vlivem intervence na dívky a chlapce.
- Není statisticky významný rozdíl mezi vlivem intervence na žáky základní a střední školy.

12 Průběh realizace výzkumu

Ve třídách, kde se realizoval program Boys and Girls Plus, vyplňovali žáci dotazníky před programem a po realizaci všech jeho bloků (3, 4 nebo 6). Žáci vyplňovali postojový dotazník (ve stejném znění před i po programu) a celkové hodnocení programu (po jeho realizaci). Metodici prevence vyplňovali dotazník o programu, kde měli komentovat své zkušenosti získané realizací jednotlivých bloků.

Data byla vyhodnocována za použití převážně kvantitativní metodologie (postojový dotazník a dotazník hodnocení programu) a kvalitativně (hodnocení programu metodiky prevence). Postojový dotazník vyplnili žáci z 31 tříd (z toho 22 základních škol nebo nižších stupňů gymnázií, 7 středních škol, 2 údaje o typu školy chybí). Celkem ve 14 třídách byla realizovaná krátká verze programu (3 Bloky) a ve 14 delší verze programu (4 nebo 6 Bloků). U zbývajících třech tříd nejsou data o délce programu k dispozici. Jedná se celkem o odpovědi 331 dívek a 289 chlapců před realizací programů a 343 dívek a 271 chlapců po absolvování programů.

Průměrný věk žáků je 15 let (nejmladší 13 let, nejstarší 20 let).

Získaná data mají normální rozložení, pro ověření byl použit Kolmogorův-Smirnov test. Postojový dotazník byl vyhodnocen za použití t-testu pro dva závislé soubory statistickým programem SPSS. Pro vyhodnocování dat byla zvolena 5% hladina významnosti. Vyhodnocované soubory dat je možné považovat za reprezentativní (vzhledem k věku žáků, pohlaví i typu škol).

Byl hodnocen posun průměrných odpovědí zvolené skupiny žáků mezi prvním a druhým dotazováním. Jednalo se o následující skupiny: všichni žáci, dívky, chlapci, žáci realizující kratší program, žáci realizující delší program, žáci základní školy či nižšího stupně gymnázia, žáci střední školy.

Žáci volili své odpovědi na škále 1 – 4 (1 – *Tvrzení nepravdivé*, 2 – *Částečně pravdivé*, 3 – *Spíše pravdivé*, 4 – *Zcela pravdivé*).

13 Postojový dotazník

Následuje představení jednotlivých položek dotazníku s popisem zjištěných výsledků:

1. Když se setkám s překážkami, najdu prostředky, jak jít svou cestou.

Toto tvrzení považuje za *Spíše pravdivé* či *Zcela pravdivé* 70 % dotazovaných žáků před realizací programu. Po jeho absolvování se jedná o 74 % žáků. V prvním i druhém dotazování je nejčastěji volenou odpovědí odpověď *Spíše pravdivé* (v prvním dotazování 51 %, ve druhém 48 % celkových odpovědí). Rozdíl mezi průměrem odpovědí prvního a druhého testování není statisticky významný.

Dívky při prvním dotazování souhlasí s tvrzením v 70 % odpovědí, po druhém dotazování v 71 %. Nejčastější odpovědí je opět *Spíše pravdivé*. Odpověď *Zcela pravdivé* byla v prvním dotazování zaznamenána v 18 %, po realizaci programu ve 23 %. Rozdíl mezi průměry odpovědí prvního a druhého testování není ani ve skupině dívek statisticky významný.

Chlapci považovali tvrzení za pravdivé v 70 % odpovědí při prvním dotazování. Po realizaci programu již s tvrzením souhlasilo 77 % chlapců. Nejčastější odpovědí byla *Spíše pravdivé*. U odpovědi *Zcela pravdivé* došlo po realizaci programu k posunu z 19 % na 29 %.

Rozdíl mezi průměry odpovědí prvního a druhého dotazování ve skupině chlapců by již mohl být považován za statisticky významný ($p=0,054$). Došlo ke zvýšení původního průměru odpovědí z 2,81 na 2,97. Chlapci tedy volili průměrně lepší odpovědi po realizaci programu. Statisticky významný posun byl také zaznamenán u žáků, kteří absolvovali pouze kratší program (3 Bloky). Došlo ke změně odpovědí z původního průměru 2,88 na 2,99 ($p=0,050$). V ostatních sledovaných skupinách nedošlo k žádným statisticky významným posunům mezi prvním a druhým dotazováním.

Z těchto výsledků vyplývá, že i krátká intervence (3 Bloky) učí žáky volit prostředky, jak mají jít svojí cestou, když se setkají s překážkami, které stojí mezi nimi a vytyčeným cílem. Chlapci se v této oblasti naučili více než dívky.

2. Nenechám se od ostatních ovlivňovat.

Mezi odpověďmi prvního a druhého dotazování byl mezi žáky nevýrazný rozdíl (62 % souhlasilo s tvrzením při prvním dotazování, 64 % souhlasilo při druhém dotazování). Nejčastější odpovědí byla odpověď *Spíše pravdivé* (v obou dotazováních). Rozdíl mezi průměrem odpovědí prvního a druhého dotazování není statisticky významný.

Při prvním dotazování dívky s tvrzením souhlasily v 60 % odpovědí, při druhém dotazování v 63 %. Nejčastější odpovědí byla odpověď *Spíše pravdivé*. K posunu došlo u odpovědi *Zcela pravdivé* (z 18 % při prvním testování na 25 % při druhém testování). Rozdíl mezi průměry odpovědí prvního a druhého dotazování není ani ve skupině dívek statisticky významný.

U chlapců nedošlo k téměř žádnému posunu v odpovědích. V prvním dotazování s tvrzením souhlasilo 64 % chlapců, ve druhém 65 % chlapců). Nejčastěji volili odpověď *Spíše pravdivé*. Rozdíl mezi průměry odpovědí prvního a druhého testování není ve skupině chlapců statisticky významný.

V žádné ze sledovaných skupin nedošlo ke statisticky významným posunům mezi prvním a druhým dotazováním.

3. Nezdary a zádrhele se nedotknou mých životních cílů.

Žáci s tvrzením souhlasili při prvním dotazování v 48 % volených odpovědí. Při druhém dotazování procento souhlasných odpovědí vzrostlo na 56 %. Nejčastěji žáci volili *Částečně pravdivé* (při prvním testování) a *Spíše pravdivé* (při druhém testování). Průměrná odpověď žáků se nachází mezi těmito odpověďmi, tedy přesně ve středu stupnice (2,5). Rozdíl mezi průměrem odpovědí prvního a druhého dotazování není statisticky významný.

Procentuální zastoupení souhlasných odpovědí u dívek se ze 44 % zvýšilo na 52 %. Při prvním dotazování nejčastěji volena odpověď *Částečně pravdivé* (43 %). Při druhém dotazování jsou zastoupeny odpovědi ve středu stupnice (*Částečně pravdivé* 40 %, *Spíše pravdivé* 41 %). Rozdíl mezi průměry odpovědí prvního a druhého dotazování není ve skupině dívek statisticky významný.

Chlapci s tímto tvrzením souhlasili při prvním dotazování v 54 % odpovědí, ve druhém dotazování v 61 %. Nejčastěji volená odpověď byla odpověď *Spíše pravdivé*. Mezi průměrnými odpověďmi chlapců (v rámci tříd) byl zjištěn statisticky významný rozdíl

u této položky ($p=0,020$). Došlo ke změně průměrné odpovědi z 2,49 na 2,64. Chlapci tedy měli v druhém dotazování tendenci volit souhlasnější odpověď než v prvním dotazování.

U žáků, kteří absolvovali delší program (tedy 4 nebo 6 Bloků), byl zaznamenán statisticky významný rozdíl v průměrné odpovědi na tuto položku mezi prvním a druhým dotazováním ($p=0,020$). Jednalo se celkem o 14 tříd. Průměr odpovědí při prvním dotazování byl 2,45, po druhém dotazování vystoupil na 2,61. Žáci měli tendenci hodnotit tuto položku souhlasněji, pokud realizovali delší program.

Další statisticky významný rozdíl v odpovědích na tuto položku byl zaznamenán u žáků základních škol a nižšího stupně gymnázií ($p=0,037$). Jednalo se o 22 tříd. Průměrná odpověď třídy při prvním dotazování byla 2,50, po druhém dotazování 2,60. Žáci měli tendenci hodnotit tuto položku souhlasněji než při prvním dotazování. U žáků středních škol a vyššího stupně gymnázií nebyly zjištěny statisticky významné změny v hodnocení této položky. Statisticky významný posun v průměrech byl zjištěn také v odpovědích chlapců. Jedná se o posun z průměru 2,49 na 2,64 ($p=0,020$).

U mladších žáků se zdá, že jsme programem podpořili trvalost životních cílů, které si vytyčují. Čím delší program byl realizován, tím lepší výsledky byly zaznamenány. Program má v této oblasti větší vliv na chlapce, dokázal je pozitivně ovlivnit.

4. Obecně nemám problémy dosahovat svých cílů a záměrů.

Žáci volili souhlasné odpovědi v 60 % případů při prvním dotazování, při druhém dotazování v 64 % odpovědí. Nejčastější odpovědí byla odpověď, že je tvrzení *Spíše pravdivé*. Rozdíl mezi průměrem odpovědí prvního a druhého dotazování není statisticky významný.

Dívky volily odpovědi v prvním i druhém dotazování shodně (59 % souhlasných odpovědí). Nejčastější odpovědí byla odpověď, že je tvrzení *Spíše pravdivé*. Procentuální zastoupení odpovědi Zcela pravdivé se po prvním dotazování (15 %) snížilo na 11 %. Rozdíl mezi průměry odpovědí prvního a druhého dotazování není ve skupině dívek statisticky významný.

Chlapci odpovídali souhlasně při prvním dotazování v 62 % odpovědí, při druhém testování již v 69 %. Nejčastější odpovědí byla odpověď, že je tvrzení *Spíše pravdivé*. Rozdíl

mezi průměry odpovědí prvního a druhého dotazování není ve skupině chlapců statisticky významný.

V ostatních sledovaných skupinách (podle délky programu a stupně vzdělávání) nedošlo k žádným statisticky významným posunům mezi prvním a druhým dotazováním.

5. Jsem přesvědčen/a, že se dokážu vyrovnat s překvapivými událostmi.

S tímto tvrzením souhlasí 61 % dotazovaných žáků v prvním i druhém dotazování. V obou případech převládala volba, že je tvrzení *Spíše pravdivé*. Rozdíl mezi průměrem odpovědí prvního a druhého dotazování není statisticky významný.

V odpovědích dívek nebyl zaznamenán žádný posun (56 % souhlasilo s tvrzením). Nejčastější odpověď byla, že je tvrzení *Spíše pravdivé*. Rozdíl mezi průměry odpovědí prvního a druhého dotazování není ve skupině dívek statisticky významný.

Chlapci volili při prvním dotazování souhlasné odpovědi v 67 % odpovědí, při druhém testování v 68 %. Nejčastější odpověď byla, že je tvrzení *Spíše pravdivé*. Rozdíl mezi průměry odpovědí prvního a druhého testování není ve skupině chlapců statisticky významný.

U žáků, kteří realizovali pouze základní program (3 Bloky), se průměry jejich odpovědí při prvním a druhém dotazování statisticky významně lišily ($p=0,027$). Jedná se o výsledky 14 tříd. Při prvním dotazování byl průměr odpovědí žáků 2,8, při druhém se snížil na 2,7. Žáci s daným tvrzením souhlasili již v menší míře než před realizací programu.

V ostatních sledovaných skupinách (podle délky programu a stupně vzdělávání) nedošlo k žádným statisticky významným posunům mezi prvním a druhým dotazováním.

Po krátké intervenci (3 Bloky) se žákům spíše zvyšuje nejistota v tom, zda se zvládnou s překvapivými událostmi vyrovnat. Program je pravděpodobně zcitlivuje a nutí více se zamýšlet nad situacemi, které by mohly nastat. Delší program již tuto tendenci nevykazuje.

6. Jsem si vědom svých vlastních pocitů téměř vždy.

Žáci volili při prvním dotazování souhlasné odpovědi v 72 % případů. Při druhém dotazování již pouze v 66 %. Nejčastější odpověď byla, že je tvrzení *Spíše pravdivé*. Rozdíl mezi průměry odpovědí žáků byl zde statisticky významný ($p=0,008$). Při prvním dotazování byl průměr odpovědí 3,00, při druhém 2,83. Lze jen spekulovat o důvodu zhoršení odpovědí. Možným důvodem je i zlepšení sebereflexe žáků po realizaci programu.

Souhlasné odpovědi po prvním dotazování volily dívky v 68 % odpovědí. Při druhém dotazování pokleslo procento souhlasných odpovědí na 60 %. Nejčastější odpověď byla, že je tvrzení *Spíše pravdivé*. Byl zjištěn statisticky významný rozdíl mezi průměry odpovědí dívek v prvním a druhém dotazování ($p=0,052$). Konkrétně se jedná o posun z průměru 2,88 na 2,73. Jedná se tedy o posun, který je ve shodě s celou skupinou testovaných žáků.

I u chlapců došlo po prvním dotazování ke snížení počtu souhlasných odpovědí (ze 76 % na 72 %). Nejčastější odpověď byla, že je tvrzení *Spíše pravdivé*. I zde byl zjištěn statisticky významný rozdíl mezi průměrnými odpověďmi ($p=0,042$). Došlo k poklesu průměru odpovědí z 3,08 na 2,97. I tento posun je ve shodě s celým dotazováním souborem žáků.

Mezi žáky, kteří absolvovali 4 nebo 6 Bloků, byl také zaznamenán statisticky významný posun v průměrech jejich odpovědí ($p=0,001$). Jedná se o posun z průměru 2,96 na 2,79, což koresponduje s výše uvedenými zjištěními.

U žáků, kteří realizovali pouze 3 Bloky programu, nebyl posun v odpovědích statisticky významný. Stejně tak nebyl zjištěný rozdíl v odpovědích žáků základní školy a nižšího gymnázia, ani žáků středních škol.

Vývoj odpovědí u této položky poukazuje na fakt, že i zhoršení odpovědí může být pozitivním zjištěním. V programu se pravděpodobně jednalo o zlepšení reflexe žáků, díky které byli schopni objektivněji uvažovat o svém vnímání (zde konkrétně vnímání pocitů) a volit odpověď již přiléhavěji. Toto zhoršení odpovědí je tady z tohoto důvodu hodnoceno kladně.

7. Ve většině případů vím úplně, co pro sebe chci.

Ve skupině všech žáků vyjádřilo souhlas s tímto tvrzením při prvním dotazování 57 % žáků, při druhém dotazování 65 % žáků. Nejčastěji se žáci přiklonili k odpovědi, že je tvrzení *Spíše pravdivé*. Mezi průměry odpovědí všech žáků byl shledán statisticky významný rozdíl mezi prvním a druhým dotazováním ($p=0,029$). Konkrétně se jedná o posun průměru odpovědí z 2,73 na 2,80. Žáci se po realizaci programu spíše přikláněli k souhlasnějšímu hodnocení tohoto tvrzení.

Dívky vyjadřovaly souhlas s touto otázkou v 50 % svých odpovědí při prvním dotazování a v 59 % při druhém dotazování. Nejčastější odpověď se změnila z *Částečně pravdivé* (při prvním testování) na *Spíše pravdivé* (při druhém testování). Rozdíl v průměrech odpovědí dívek však nebyl statisticky významný.

Chlapci tvrzení považovali za pravdivé v 65% svých odpovědí při prvním dotazování, v 74 % při druhém dotazování. Nejčastěji volili odpověď *Spíše pravdivé*. Byl zjištěn statisticky významný rozdíl mezi průměry jejich odpovědí prvního a druhého dotazování ($p=0,037$). Průměrná odpověď 2,82 stoupla na 2,95. Tato změna průměru je v souladu s posunem celé skupiny.

Mezi žáky, kteří realizovali pouze 3 Bloky programu, došlo také ke statisticky významnému rozdílu v jejich odpovědích ($p=0,021$). Jedná se o změnu průměru z 2,69 na 2,80. U žáků, kteří absolvovali delší program (4 nebo 6 Bloků) nebyla změna průměrného hodnocení statisticky významná.

Statisticky významný rozdíl byl také zaznamenán u žáků základních škol a nižších stupňů gymnázií ($p=0,008$). Jednalo se o posun z 2,73 na 2,84. U žáků středních škol nebyl posun v odpovědích statisticky významný.

Program pomohl žákům uvědomit si, co pro sebe chtějí, i po kratší intervenci. Hlavně mladší žáky a chlapce naučil program vnímat své potřeby a lépe tak odolávat případnému tlaku vrstevníků, který by šel proti těmto potřebám.

8. Vím přesně, kde najít podporu a pomoc, když jsem v nesnázích.

S tímto tvrzením souhlasilo 74 % žáků při prvním dotazování, 76 % při druhém dotazování. Nejčastější odpovědí byla odpověď *Zcela souhlasím* (48 % při prvním dotazování a 49 % při druhém dotazování). U této otázky jsou spíše varovné odpovědi nesouhlasné (tedy *Zcela nesouhlasím* a *Částečně nesouhlasím*), které označilo 26 % žáků při prvním dotazování a 23 % při druhém dotazování. I když se jedná o snížení nesouhlasných odpovědí, stejně se jedná o téměř ¼ žáků, kteří si nejsou přesně jisti, kde hledat pomoc a podporu. Rozdíl mezi průměrem odpovědí prvního a druhého dotazování není statisticky významný.

Ve skupině dívek zvolilo souhlasnou odpověď 78 % dívek v prvním dotazování a 79 % v druhém dotazování. Nejčastější odpovědí bylo opět *Zcela souhlasím*. Rozdíl mezi průměry odpovědí prvního a druhého dotazování není ve skupině dívek statisticky významný.

Chlapci souhlasili při prvním dotazování ze 70 %, při druhém dotazování v 73 % svých odpovědích. Nejčastější odpovědí byla odpověď *Zcela souhlasím*. Z odpovědí chlapců vyplývá, že mají menší povědomí o tom, na koho se v případě potíží obrátit. Při prvním dotazování uvedlo odpověď *Zcela nesouhlasím* či *Částečně souhlasím* 30 % chlapců, při druhém dotazování 26 % chlapců. Rozdíl mezi průměry odpovědí prvního a druhého dotazování není ve skupině chlapců statisticky významný.

V ostatních sledovaných skupinách (podle délky programu a stupně vzdělávání) nedošlo k žádným statisticky významným posunům mezi prvním a druhým dotazováním.

9. Když je přede mnou nová výzva, vím, jak se s ní vyrovnat.

S tímto tvrzením souhlasí 60 % žáků při prvním dotazování a 66 % při druhém dotazování. Nejčastěji volená je odpověď *Spíše souhlasím*. Rozdíl mezi průměrem odpovědí prvního a druhého dotazování není statisticky významný.

Dívky volily souhlasné odpovědi v 53 % svých odpovědích při prvním dotazování a v 62 % při druhém dotazování. Při prvním dotazování je téměř shodně zastoupena odpověď *Částečně souhlasím* a *Spíše souhlasím*, při druhém dotazování již odpověď *Spíše souhlasím* převažuje (52 %). Rozdíl mezi průměry odpovědí prvního a druhého dotazování není ve skupině dívek statisticky významný.

V odpovědích chlapců jsou souhlasné odpovědi zaznamenány v 68 % při prvním dotazování a v 73 % při druhém dotazování. Nejčastější odpovědí je odpověď *Spíše souhlasím*. Rozdíl mezi průměry odpovědí prvního a druhého dotazování není ve skupině chlapců statisticky významný.

V ostatních sledovaných skupinách (podle délky programu a stupně vzdělávání) nedošlo k žádným statisticky významným posunům mezi prvním a druhým dotazováním.

10. Za normálních okolností je pro mě snadné učinit správné rozhodnutí.

U tohoto tvrzení volili žáci souhlasné odpovědi v 63 % při prvním dotazování a v 66 % při druhém dotazování. Nejčastější odpovědí byla odpověď *Spíše souhlasím*. Rozdíl mezi průměrem odpovědí prvního a druhého dotazování není statisticky významný.

Dívky volily souhlasné odpovědi v 59 % při prvním dotazování a v 62 % při druhém dotazování. Nejčastější odpovědí byla odpověď *Spíše souhlasím*. Rozdíl mezi průměry odpovědí prvního a druhého dotazování není ve skupině dívek statisticky významný.

Ve skupině chlapců byly souhlasné odpovědi zastoupeny v 68 % při prvním dotazování a v 72 % při druhém dotazování. Nejčastější odpovědí byla odpověď *Spíše souhlasím*. Rozdíl mezi průměry odpovědí prvního a druhého dotazování není ve skupině chlapců statisticky významný.

V ostatních sledovaných skupinách (podle délky programu a stupně vzdělávání) nedošlo k žádným statisticky významným posunům mezi prvním a druhým dotazováním.

13.1 Přehledové tabulky výsledků postojového dotazníku

Dále jsou uvedeny tabulky s konkrétními průměry všech žáků při prvním a druhém dotazování. Následuje tabulka s výsledky dívek a dále tabulka s výsledky chlapců.

Tabulka 2 - Rozdíly v průměrech odpovědí žáků při prvním a druhém dotazování

		Mean	N	Std. Deviation
Tvrzení 1	T1	2,8836	31	0,24061
	T2	2,9178	31	0,31585
Tvrzení 2	T1	2,7983	31	0,27952
	T2	2,8218	31	0,31595
Tvrzení 3	T1	2,4942	31	0,24998
	T2	2,5737	31	0,35129
Tvrzení 4	T1	2,6811	31	0,26651
	T2	2,7064	31	0,26551
Tvrzení 5	T1	2,751	31	0,26391
	T2	2,7269	31	0,25052
Tvrzení 6 *	T1	2,9556	31	0,2241
	T2	2,8297	31	0,29345
Tvrzení 7 *	T1	2,7231	31	0,31536
	T2	2,7998	31	0,27549
Tvrzení 8	T1	3,1528	31	0,33335
	T2	3,1801	31	0,34811
Tvrzení 9	T1	2,7026	31	0,21216
	T2	2,7462	31	0,18558
Tvrzení 10	T1	2,7445	31	0,25314
	T2	2,774	31	0,2561

* Byla zjištěna statisticky významná změna průměrné odpovědi.

Tabulka 3 - Rozdíly v průměrech odpovědí dívek při prvním a druhém dotazování

		Mean	N	Std. Deviation
Tvrzení 1	T1	2,9499	31	0,38483
	T2	2,8635	31	0,45917
Tvrzení 2	T1	2,8059	31	0,45315
	T2	2,801	31	0,4551
Tvrzení 3	T1	2,4955	31	0,41137
	T2	2,515	31	0,45547
Tvrzení 4	T1	2,7253	31	0,38991
	T2	2,6619	31	0,36552
Tvrzení 5	T1	2,7071	31	0,4518
	T2	2,655	31	0,4488
Tvrzení 6*	T1	2,8847	31	0,43443
	T2	2,723	31	0,54434
Tvrzení 7	T1	2,6571	31	0,47326
	T2	2,7148	31	0,50316
Tvrzení 8	T1	3,1869	31	0,44107
	T2	3,2302	31	0,46341
Tvrzení 9	T1	2,6574	31	0,41273
	T2	2,6731	31	0,37117
Tvrzení 10	T1	2,7158	31	0,45867
	T2	2,747	31	0,3031

* Byla zjištěna statisticky významná změna průměrné odpovědi.

Tabulka 4 - Rozdíly v průměrech odpovědí chlapců při prvním a druhém dotazování

		Mean	N	Std. Deviation
Tvrzení 1	T1	2,8106	30	0,32431
	T2	2,9662	30	0,41263
Tvrzení 2	T1	2,8792	30	0,38028
	T2	2,8153	30	0,40298
Tvrzení 3*	T1	2,4936	30	0,2989
	T2	2,6411	30	0,37042
Tvrzení 4	T1	2,6484	30	0,39583
	T2	2,7747	30	0,31138
Tvrzení 5	T1	2,8694	30	0,32541
	T2	2,8318	30	0,29067
Tvrzení 6*	T1	3,0816	30	0,31645
	T2	2,9722	30	0,38514
Tvrzení 7*	T1	2,8226	30	0,41588
	T2	2,945	30	0,25659
Tvrzení 8	T1	3,0919	30	0,50072
	T2	3,0819	30	0,55999
Tvrzení 9	T1	2,7644	30	0,35733
	T2	2,8388	30	0,35817
Tvrzení 10	T1	2,8289	30	0,30305
	T2	2,805	30	0,424

* Byla zjištěna statisticky významná změna průměrné odpovědi.

Tabulka 5 - Shrnutí statisticky významných změn průměrů odpovědí

	Žáci	Dívky	Chlapci	ZŠ a nižší stupeň gymnázia	Střední školy	4 a 6 Bloků	3 Bloky
1. Tvrzení	2,88 < 2,92 p=0,288	2,95 > 2,86 p=0,171	2,81 < 2,97 p=0,054	2,93 > 2,88 p=0,247	2,83 < 3,04 p=0,090	2,92 > 2,88 p=0,351	2,88 < 2,99 p=0,050*
2. Tvrzení	2,80 < 2,82 p=0,321	2,81 > 2,80 p=0,482	2,89 > 2,82 p=0,235	2,81 < 2,83 p=0,366	2,80 < 2,88 p=0,161	2,87 > 2,85 p=0,420	2,75 < 2,84 p=0,133
3. Tvrzení	2,49 < 2,57 p=0,074	2,50 < 2,52 p=0,409	2,49 < 2,64 p=0,020*	2,50 < 2,61 p=0,037*	2,49 < 2,55 p=0,337	2,45 < 2,61 p=0,020*	2,54 < 2,56 p=0,405
4. Tvrzení	2,68 < 2,71 p=0,314	2,73 > 2,66 p=0,254	2,65 < 2,77 p=0,070	2,70 < 2,76 p=0,159	2,68 > 2,63 p=0,388	2,69 < 2,78 p=0,109	2,72 > 2,68 p=0,490
5. Tvrzení	2,75 > 2,73 p=0,311	2,71 > 2,66 p=0,309	2,87 > 2,83 p=0,288	2,79 > 2,72 p=0,069	2,76 > 2,72 p=0,328	2,77 > 2,73 p=0,262	2,81 > 2,71 p=0,027*
6. Tvrzení	3,00 > 2,83 p=0,008**	2,88 > 2,72 p=0,052	3,08 > 2,97 p=0,042*	2,93 > 2,86 p=0,060	2,94 > 2,79 p=0,150	2,96 > 2,79 p=0,001**	2,92 = 2,92 p=0,470
7. Tvrzení	2,73 < 2,80 p=0,029*	2,66 < 2,72 p=0,187	2,82 < 2,95 p=0,037*	2,73 < 2,84 p=0,008**	2,67 < 2,77 p=0,100	2,78 < 2,85 p=0,068	2,69 < 2,80 p=0,021*
8. Tvrzení	3,15 < 3,18 p=0,296	3,19 < 3,23 p=0,288	3,09 > 3,08 p=0,463	3,19 > 3,17 p=0,376	3,04 < 3,16 p=0,064	3,16 > 3,12 p=0,290	3,13 < 3,20 p=0,187
9. Tvrzení	2,70 < 2,75 p=0,138	2,66 < 2,67 p=0,401	2,76 < 2,84 p=0,140	2,71 = 2,71 p=0,490	2,71 < 2,84 p=0,185	2,68 < 2,72 p=0,246	2,75 < 2,78 p=0,349
10. Tvrzení	2,75 < 2,77 p=0,293	2,72 < 2,75 p=0,321	2,83 > 2,81 p=0,389	2,78 < 2,80 p=0,432	2,66 < 2,77 p=0,132	2,79 < 2,83 p=0,340	2,70 < 2,73 p=0,180

*Rozdíly jsou signifikantní na hladině 0,05.

** Rozdíly jsou signifikantní na hladině 0,01.

Tabulka podává přehled průměrů odpovědí žáků ve všech zkoumaných skupinách. K nejčastějšímu posunu výsledků docházelo u skupiny chlapců. U položek 6 a 7 došlo

k posunům u nejvíce skupin (u Tvrzení 6 docházelo ke statisticky významnému zhoršení odpovědi oproti prvnímu dotazování, u Tvrzení 7 ke zlepšení).

Tabulka 6 - Změny procentuálního zastoupení souhlasných odpovědí při prvním a následně při druhém dotazování

První dotazování / Druhé dotazování	Žáci	Dívky	Chlapci
1. Tvrzení	70% / 74%	70% / 71%	70% / 77%
2. Tvrzení	62% / 64%	60% / 63%	64% / 65%
3. Tvrzení	48% / 56%	44% / 52%	54% / 61%
4. Tvrzení	60% / 64%	59% / 59%	62% / 69%
5. Tvrzení	61% / 61%	56% / 56%	67% / 68%
6. Tvrzení	72% / 66%	68% / 60%	76% / 72%
7. Tvrzení	57% / 65%	50% / 59%	65% / 74%
8. Tvrzení	74% / 76%	78% / 79%	70% / 74%
9. Tvrzení	60% / 66%	53% / 62%	68% / 73%
10. Tvrzení	63% / 66%	59% / 62%	68% / 72%

Tabulka představuje změny procentuálního zastoupení souhlasných odpovědí při prvním a následně při druhém dotazování ve třech pozorovaných skupinách. Zvýrazněny jsou ty hodnoty, u kterých byla v předcházející tabulce prokázána statisticky významná změna průměrů odpovědí mezi prvním a druhým dotazováním.

13.2 Shrnutí

Celkem vyplnilo postojový dotazník 331 dívek a 289 chlapců před realizací programů a 343 dívek a 271 chlapců po absolvování programů. Žáci volili své odpovědi na škále 1 – 4 (1 – *Tvrzení nepravdivé*, 2 – *Částečně pravdivé*, 3 – *Spíše pravdivé*, 4 – *Zcela pravdivé*).

Z dotazníku vyplývají tyto konkrétní závěry:

Po realizaci programu umí $\frac{3}{4}$ žáků najít prostředky, jak jít svou cestou, když se setkají s překážkami. 64 % žáků se nenechá od ostatních ovlivňovat. S tvrzením, že se nezdary a zádrhele nedotknou životních cílů žáků, jich souhlasí více než polovina. 64 % žáků nemá problémy dosahovat svých cílů a záměrů. Celkem 61 % žáků je přesvědčena, že se dokážou vyrovnat s překvapivými událostmi. Po realizaci programu uvedlo 66 % žáků, že si je vědomo svých vlastních pocitů téměř vždy (avšak před programem se jednalo o 72 %). 65 % žáků tvrdí, že ve většině případů ví úplně, co pro sebe chtějí. Více než $\frac{3}{4}$ žáků ví přesně, kde najít podporu a pomoc, když jsou v nesnázích. 66 % žáků ví, jak se vyrovnat s novou výzvou. Stejně procento žáků uvádí, že je pro ně za normálních okolností snadné učinit správné rozhodnutí.

K největším změnám došlo u skupiny chlapců. Ve Tvrzeních 1 (Když se setkám s překážkami, najdu prostředky, jak jít svou cestou.), 3 (Nezdary a zádrhele se nedotknou mých životních cílů.) a 7 (Ve většině případů vím úplně, co pro sebe chci.) volili ve druhém dotazování odpovědi statisticky významně vyšší než při prvním hodnocení. Statisticky významně horšího průměru dosahovali při druhém testování u Tvrzení 6 (Jsem si vědom svých vlastních pocitů téměř vždy.). Tato položka byla jediná, u které došlo ke zhoršení a to dokonce ve všech pozorovaných skupinách, i když ne vždy se jednalo o statisticky významné zhoršení průměrů odpovědí.

Ke zvýšení počtu souhlasných odpovědí došlo po realizaci programu u všech tvrzení, kromě již zmiňovaného Tvrzení 6, i když o statisticky významný posun se jedná pouze ve Tvrzení 7 (Ve většině případů vím úplně, co pro sebe chci.).

U dívek nedošlo k žádnému statisticky významnému zlepšení odpovědí po realizaci programu. Dívky odpovídaly v postojovém dotazníku méně souhlasně než chlapci. Navýšení

souhlasných odpovědí po realizaci programu je také menší, než navýšení souhlasných odpovědí u chlapců.

Z dat vyplývá, že program má větší měřitelný účinek u chlapců než u dívek, což je (vzhledem k předběžným evropským výsledkům) výsledek překvapivý.

Nejproblematictější položkou je Tvrzení 6, ve kterém došlo ke statisticky významnému zhoršení průměrů ve skupině všech žáků, dívek i chlapců. Toho zhoršení je však po detailnější analýze hodnoceno kladně.

U žáků ZŠ a nižších stupňů gymnázií došlo k posunu v odpovědích u Tvrzení 3 a 7. U studentů středních škol nedošlo k žádnému statisticky významnému zjištění.

Program na žáky nejsilněji působil v následujících čtyřech oblastech:

- Program naučil žáky efektivněji volit strategie, jak řešit problémy, se kterými se setkávají, tedy jak nesejít z cesty, kterou si vytyčili, a to již po nejkratší realizaci tohoto programu (tedy 3 Bloky).
- Program upevnil životní cíle žáků, nejvýrazněji u mladších žáků a chlapců, kde se vliv projevil jako nejsilnější. Při delší realizaci programu (4 a 6 Bloků) měl program tento efekt již na všechny žáky (bez ohledu na pohlaví).
- Program zcitlivěl žáky v otázce uvědomování si vlastních pocitů. To je pravděpodobně důvodem, proč se výsledky této položky statisticky významně zhoršily u čtyř ze sedmi pozorovaných skupin. Žáci si nejspíše začali všimnout svých pocitů více a tedy si i více uvědomovali, že nevědí vždy jistě, co se v nich právě odehrává.
- Program naučil žáky lépe vnímat své potřeby a uvědomovat si, co chtějí. Vnímáme souvislost mezi tímto bodem a již uvedenou informací o upevnění životních cílů žáků. Tato tvrzení (tedy Tvrzení 3 a 7) k sobě mají blízko.

Nejvýraznější přínos tohoto programu na úrovni všeobecné primární prevence rizikového chování je evidentní především v upevnění životních cílů žáků.

14 Hodnocení programu žáky

Po realizaci celého preventivního programu vyplnili žáci dotazník, který se týkal přímo programu, jeho organizace, témat apod. Jednalo se o 15 otázek, žáci vybírali z odpovědí na škále 1 – 4 (1 – *Naprosto nesouhlasím*, 2 – *Mírně nesouhlasím*, 3 – *Spíše souhlasím*, 4 – *Naprosto souhlasím*). Jedná se o data 27 tříd, ve kterých byl program realizován. Celkem na tento dotazník odpovídalo 271 chlapců a 343 dívek. Cílem bylo zjistit, jak žáci celkově program hodnotí a jestli je v hodnocení rozdíl mezi dívkami a chlapci.

Vyhodnocování této části bylo metodologicky náročnější, protože byly žákům předkládány dvě verze dotazníku, což pravděpodobně nebylo záměrem realizátorů projektu. Jedna z verzí obsahovala 15 výroků tak, jak se s nimi pracujeme v následujícím textu. Druhá z verzí obsahovala pouze 14 výroků, ty byly stejné jako u první verze. Chyběl zde však třetí výrok. Číslování výroků se tedy od třetího výroku posunulo o jedno. To bylo problematické při zpracovávání konkrétních odpovědí žáků na dotazníky.

Získaná data mají normální rozložení, pro zjištění byl použit Kolmogorův-Smirnov test. Pracovalo se s průměrnými odpověďmi dívek a chlapců daných tříd, tyto průměry jsou mezi sebou srovnávány. Data byla statisticky vyhodnocována pomocí t-testu pro dva nezávislé soubory. Při statistické hladině významnosti 5% nebyl zjištěn žádný rozdíl v průměrech odpovědí chlapců a dívek. Při využití statistické hladiny významnosti 10% byl nalezen rozdíl pouze u třetího výroku, na který odpovídali žáci pouze z 15 tříd.

U třinácti položek hodnotily dívky program v průměru lépe než chlapci. Statisticky významný rozdíl v hodnocení je pouze u výroku 3 ($p=0,097$) při toleranci 10% hladiny významnosti.

V následující části jsou uvedeny jednotlivé položky a je detailněji popsáno jejich hodnocení žáky.

1. V programu Boys and Girls Plus jsem se naučil/a spoustu nových věcí.

U prvního tvrzení se nejvíce žáků přiklonilo k odpovědi *Mírně nesouhlasím* (celkem ve 42 %). Celkem 57 % žáků nevnímá program jako přínosný z hlediska získání nových informací či zkušeností (tedy volili odpovědi *Spíše nesouhlasím* a *Naprosto nesouhlasím*). Chlapci volili odpověď *Mírně nesouhlasím* a *Spíše souhlasím* stejně často (ve 35 %). Je zde patrná tendence volit středovou odpověď, která v tomto dotazníku nebyla, žáci byli nuceni zvolit jednu ze čtyř odpovědí.

2. Dobře jsem porozuměl/a tomu, o čem byly příběhy seriálu.

Seriály byly pro žáky dobře srozumitelné. Odpověď *Spíše souhlasím* zvolilo 41 % žáků a odpověď *Naprosto souhlasím* 40 % žáků. Dívky volily nejčastěji odpověď *Spíše souhlasím* (ve 43 % odpovědí), chlapci nejčastěji odpověď *Zcela souhlasím* (ve 43 % odpovědí). Pro 81 % všech žáků byl seriál dobře srozumitelný.

3. Příběhy seriálu zachycují životy mladých lidí v dnešní době.

V 86 % žáci odpovídali, že s daným tvrzením souhlasí. Dívky považovaly seriál za více odpovídající realitě mladých lidí než chlapci. Ale odpověď *Naprosto souhlasí* byla nejčastější u obou skupin (u dívek 58 %, u chlapců 42 % všech odpovědí).

4. Při skupinové práci jsem dobře rozuměl/a úkolům a cvičením.

S tímto tvrzením naprosto souhlasí 47 % žáků. Celkem 86 % žáků zvolilo odpovědi *Spíše souhlasím* a *Naprosto souhlasím*, což ukazuje jednoznačně na dobrou srozumitelnost činností v programu.

5. Čas věnovaný diskusím a cvičením byl dostatečný.

Časové dotace považovalo za dostatečné celkem 88 % žáků (32 % označilo odpověď *Spíše souhlasím* a 56 % odpověď *Naprosto souhlasím*). Nejčastější odpovědí dívek i chlapců je odpověď *Naprosto souhlasím* (ve 57 % dívek, 55% chlapců), Z těchto odpovědí žáků vyplývá, že čas věnovaný jednotlivým aktivitám se jim většinou jevil jako dostatečný.

6. Během diskusí a cvičení ve skupině jsem většinou měl/a dobrý pocit.

Jako nejčastější odpověď volili žáci *Spíše souhlasím* (ve 48 %). Souhlasné odpovědi se u žáků vyskytovaly ve 81 %. Dívky i chlapci volili nejčastěji odpověď *Spíše souhlasím* (dívky v 49 % odpovědí, chlapci ve 46 %), Toto tvrzení nevyovídá o programu, ale spíše o atmosféře, kterou se povedlo učitelům ve třídách navodit.

7. Diskuze a cvičení byla pro mě informativní a podnětná.

47 % všech žáků zvolilo odpověď *Spíše souhlasím* (dívky ve 50 %, chlapci ve 43 %). Celkem 70 % žáků na tuto položku odpovídalo souhlasně. Diskuze a cvičení tedy považuje téměř $\frac{3}{4}$ žáků za informativní a podnětné.

8. Účast v diskusi a cvičeních pro ně nebyla moc stresující.

Ve 45 % odpovědí volili žáci odpověď *Naprosto souhlasím* (dívky ve 43 %, chlapci 48 % svých odpovědí). Žáci volili souhlasnou odpověď v 81 % svých odpovědí.

9. V programu Boys and Girls Plus jsem se dozvěděl/a nové věci o drogách a jejich dopadech.

Nejčastěji volená odpověď u tohoto tvrzení byla *Mírně nesouhlasím* (37 %). Celkem 62 % žáků volilo nesouhlasné odpovědi. Dívky i chlapci volili nejčastěji odpověď *Mírně nesouhlasím* (dívky ve 43 %, chlapci ve 28 %).

10. Program Boys and Girls Plus mi ukázal, jaké mohou být výhody kladných postojů pro můj život.

Celkem 74 % žáků volilo souhlasnou odpověď. Nejčastěji se jednalo o odpověď *Spíše souhlasím* (50 % žáků). Dívky volily odpověď *Spíše souhlasím* v 53 % a chlapci ve 50 % svých odpovědí.

11. V programu Boys and Girls Plus jsem se dozvěděl/a něco o vlivu, který mohou mít další lidé na moje rozhodování.

Nejčastěji žáci volili odpověď *Spíše souhlasím*, ve 48 %. Celkem žáci uváděli souhlasné odpovědi v 75 %. Dívky volily tuto odpověď ve 50 % odpovědí, chlapci ve 45 %.

12. V programu Boys and Girls Plus jsem se naučil/a dělat správná rozhodnutí.

U tohoto tvrzení odpovídali žáci téměř shodně *Spíše souhlasím* (36 %). Převažovaly však odpovědi nesouhlasné (53 %). Dívky volily odpověď *Mírně nesouhlasím* ve 38 % svých odpovědích, chlapci volili *Spíše souhlasím* ve 38 %.

13. V programu Boys and Girls Plus jsem se naučil/a nové způsoby, jak se rozmyslet a učinit rozhodnutí.

V odpovědích žáků převažují nesouhlasné odpovědi v 53 %. Nejčastější odpověď byla *Mírně nesouhlasím* (35 %). U dívek převažuje odpověď *Mírně nesouhlasím*, volilo ji 38 % dívek. V odpovědích chlapců převažuje odpověď *Spíše souhlasím* (38 %). Možná příčina tohoto hodnocení žáky je ta, že většina z nich nerealizovala Blok číslo 4, který je konkrétně zaměřen na volbu a rozhodování jednotlivce.

14. Prostřednictvím programu Boys and Girls Plus jsem se podíval/a na svůj vlastní život a dozvěděl/a se něco o sobě.

Celkově převažují nesouhlasné odpovědi v 65 % voleb. Převažuje odpověď *Mírně nesouhlasím* (ve 38 % odpovědí dívek a ve 36 % odpovědí chlapců).

15. Věci, které jsem se v programu Boys and Girls Plus naučil/a, budou v mém budoucím životě užitečné.

Za užitečné je celkově považuje 61 % žáků. Nejčastější odpovědí je *Spíše souhlasím* (41 %). Dívky tuto odpověď volily ve 40 %, chlapci ve 41 % svých odpovědích.

14.1 Přehledové tabulky a grafy výsledků hodnocení programu žáky

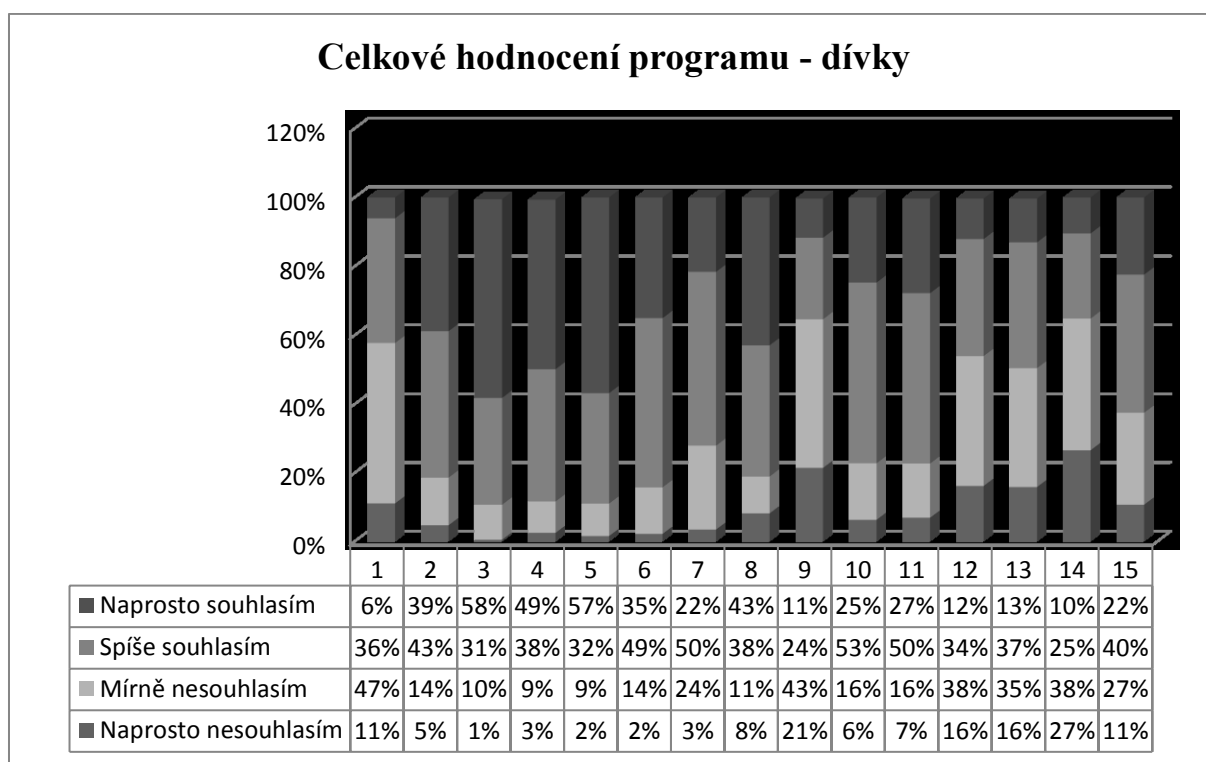
Následující tabulka ukazuje konkrétní průměry odpovědí dívek a chlapců u jednotlivých tvrzení. Při číslování odpovědí je použita čtyřbodová škála (1 – *Naprosto nesouhlasím*, 2 – *Mírně nesouhlasím*, 3 – *Spíše souhlasím*, 4 – *Naprosto souhlasím*). Mezi hodnocení programu dívkami a chlapci není statisticky významný rozdíl.

Tabulka 7 - Průměry odpovědí dívek a chlapců při hodnocení programu

	Pohlaví	N	Mean	Std. Deviation
Výrok1	chlapci	27	2,2944	0,5315
	dívky	27	2,3471	0,3696
Výrok2	chlapci	27	3,1342	0,5411
	dívky	27	3,0278	0,6457
Výrok3	chlapci	15	3,1150	0,3181
	dívky	15	3,3156	0,4903
Výrok4	chlapci	27	3,1551	0,3728
	dívky	27	3,1864	0,5474
Výrok5	chlapci	27	3,3566	0,3590
	dívky	27	3,3719	0,3735
Výrok6	chlapci	27	2,9784	0,4405
	dívky	27	3,0704	0,3203
Výrok7	chlapci	27	2,7626	0,4960
	dívky	27	2,7734	0,4712
Výrok8	chlapci	27	3,0674	0,5994
	dívky	27	3,1375	0,3250
Výrok9	chlapci	27	2,1896	0,6393
	dívky	27	2,2350	0,5379
Výrok10	chlapci	27	2,7801	0,4571
	dívky	27	2,8826	0,3520
Výrok11	chlapci	27	2,7982	0,4431
	dívky	27	2,8976	0,3562
Výrok12	chlapci	27	2,3644	0,4795
	dívky	27	2,3602	0,4330
Výrok13	chlapci	27	2,3386	0,3857
	dívky	27	2,4252	0,4120
Výrok14	chlapci	27	2,1941	0,5289
	dívky	27	2,1924	0,3737
Výrok15	chlapci	27	2,5416	0,4449
	dívky	27	2,6783	0,4583

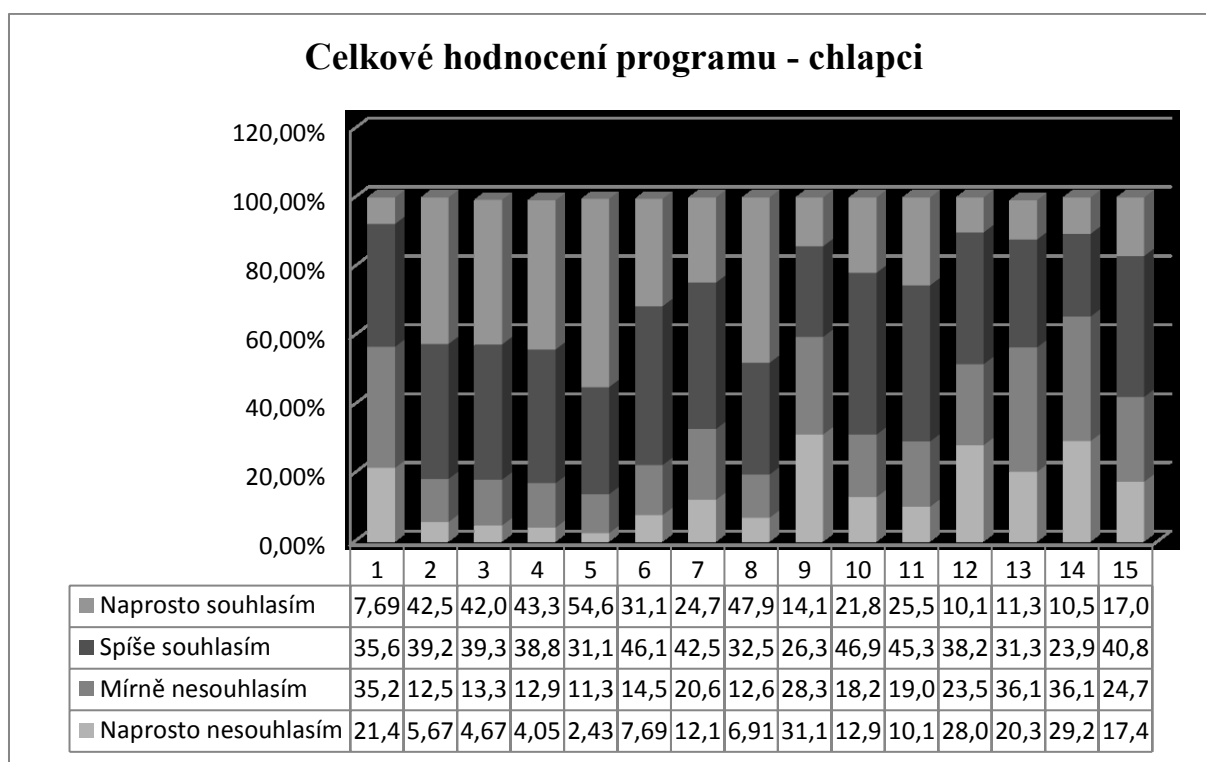

Graf 1 - Celkové hodnocení programu – dívky

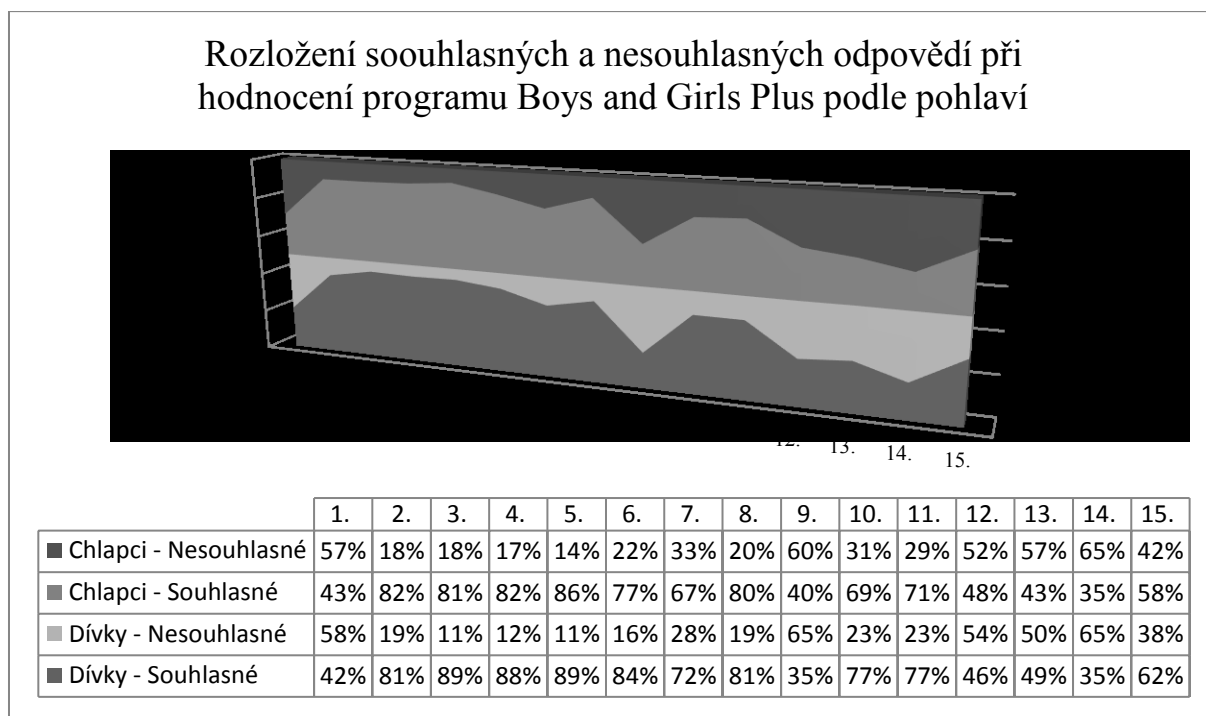
Graf s tabulkou prezentují konkrétní procentuální rozložení odpovědí dívek při hodnocení programu Boys and Girls Plus.

Graf 2 - Celkové hodnocení programu – chlapci

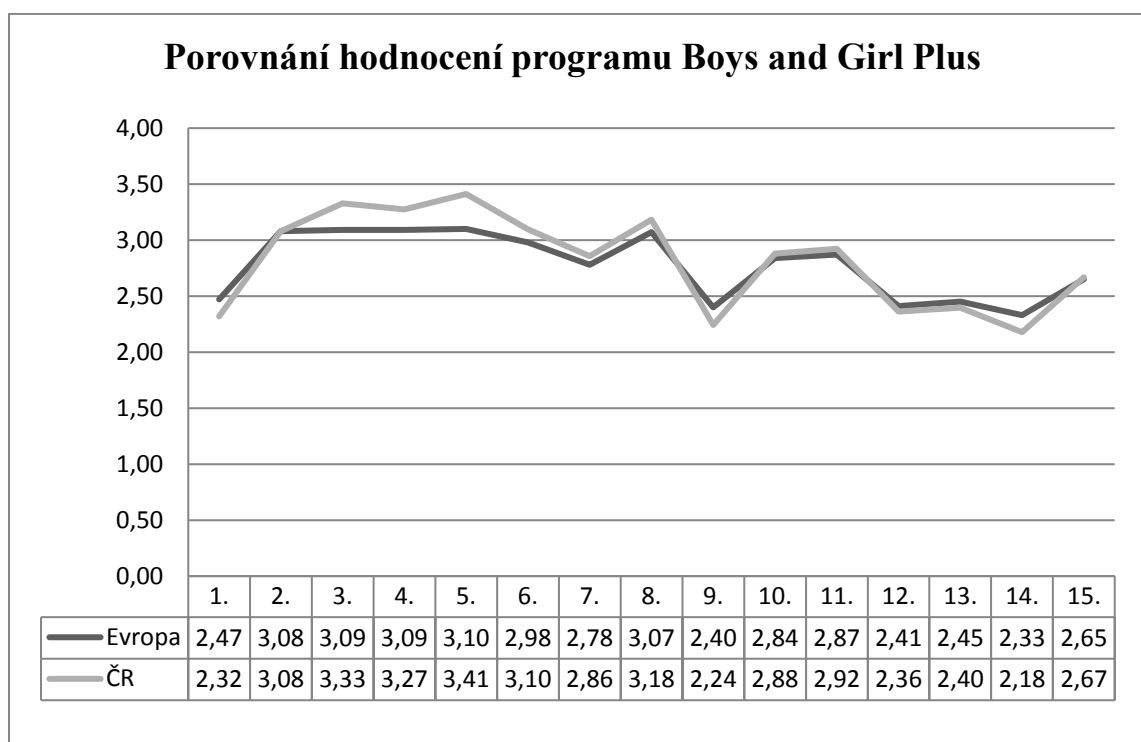
Graf s tabulkou prezentují konkrétní procentuální rozložení odpovědí chlapců při hodnocení programu Boys and Girls Plus.

Graf 3 - Rozložení souhlasných a nesouhlasných odpovědí při hodnocení programu podle pohlaví

Graf a tabulka prezentují rozložení souhlasných odpovědí (*Naprosto souhlasím* a *Spíše souhlasím*) a nesouhlasných odpovědí (*Mírně nesouhlasím* a *Naprosto nesouhlasím*). Horní polovina grafu ukazuje rozložení odpovědí chlapců, dolní část grafu rozložení odpovědí dívek. Tabulka udává přesné procentuální zastoupení souhlasných a nesouhlasných odpovědí dívek a chlapců.

Graf 4 - Porovnání hodnocení programu Boys and Girls Plus žáky (Evropa § ČR)

Graf porovnává hodnocení programu žáky v České republice s ostatními žáky, kteří byli do projektu zapojeni. Získaná evropská data v sobě zahrnují i odpovědi českých žáků. Celkově se studie účastnilo 1175 žáků z 6 evropských zemí. Žáků z České republiky bylo v tomto zpracování zapojeno 577, což je téměř polovina celkového evropského výzkumného souboru. Z grafu je vidět evidentní rozdíl v hodnocení některých položek (Tvzení 3, 4, 5). Je pravděpodobné, že by se grafy rozcházely více, když by v evropských datech nebyla zahrnuta i data z České republiky.

Položky, ve kterých čeští žáci souhlasí více než evropští, odpovídají především oblastem, které program nemusí umět ovlivnit. Jedná se především o přístup školního metodika prevence, který programem provází. Žáci dobře porozuměli úkolům, čas na jednotlivé úkoly hodnotí jako dostatečný, diskuze pro ně nejsou příliš stresující atd. Jedná se o oblasti, kde pedagog hraje nezastupitelnou roli a svým přístupem může celý program výrazně zkvalitnit. Proto je pravděpodobné, že čeští školní metodici prevence program žákům kvalitně zprostředkovali, nejedná se tedy o samotnou vlastnost programu.

14.2 Shrnutí

Program hodnotilo celkem 614 žáků. Příběhům seriálu Boys and Girls Plus dobře porozuměli (81 % žáků), podle 86 % žáků odpovídá seriál realitě mladých lidí, prostředí, ve kterém se seriál odehrává, je jim známé, dokážou se s ním ztotožnit. Zároveň je srozumitelná a pro žáky vhodně zvolená i forma (obrazová i zvuková), která jim pomáhá v pochopení příběhu. Dobře srozumitelné byly žákům i úkoly a cvičení (86 % žáků). Podle 88 % odpovědí měli žáci dostatek času na cvičení a úkoly. Během diskuzí a cvičení celkem 81% žáků udává, že měli dobrý pocit, 81 % jich uvádí, že nebyly diskuze a cvičení moc stresující.

V hodnocení programu žáky akcentujeme rozdíl pouze mezi hodnocením programu dívkami a chlapci. Tento rozdíl byl v evropském hodnocení výrazně rozdílný, ale v českém prostředí se nepotvrdil. Rozdíl v hodnocení programu podle délky programu či podle typu školy nehodnotíme. Dotazníky jsou vyhodnoceny komplexně, pouze s akcentem na rozdílnost hodnocení dívek a chlapců.

Více než polovina žáků (57 %) nevnímá program jako přínosný z hlediska získání nových informací, avšak téměř ¾ jich uvádí, že byly diskuze a cvičení informativní a podnětné. 62 % žáků se nedozvěděla nic nového a drogách a jejich dopadech.

Více než polovina žáků uvádí, že je program nenaučil dělat správná rozhodnutí (14 tříd ale program zaměřený na rozhodování vůbec neabsolvovalo). 53 % žáků uvádí, že se nenaučilo nové způsoby, jak se rozmyslet a udělat rozhodnutí.

Celkem 65 % žáků uvádí, že se o sobě nedozvěděli prostřednictvím programu nic nového. Z těchto údajů vyplývá, že žáci jsou již na druhém stupni základní školy dobře informováni o předkládané tematice a je možno se více zaměřovat na změnu konkrétních postojů než na předávání informací.

O vlivu dalších osob na proces rozhodování se dozvědělo 75 %. Téměř ¾ žáků uvedlo, že jim program Boys and Girls Plus ukázal výhody kladných postojů pro život. Celkem 61 % žáků považuje věci, které se naučili v programu Boys and Girls Plus za užitečné v budoucím životě. Subjektivní přínos programu pro žáky je tedy evidentní.

15 Alkohol

V dotazníku žáci odpovídali i na samostatně hodnocenou položku, která zněla: „Alkohol bude pravděpodobně nepostradatelnou součástí mého života.“ Měla pravděpodobně objasnit vztah žáků k alkoholu, ale to je pouze naše spekulace. Její přesný význam nám není znám. Odpovědi na tuto otázku byl výběr z pěti možností (*Naprosto souhlasím, Spíše souhlasím, Spíše nesouhlasím, Naprosto nesouhlasím, Nevím*).

Rozdíl mezi odpovědi před realizací programu a po něm se hodnotil jak v rámci posunu celé třídy (průměrné odpovědi třídy). Na tuto otázku odpovídalo celkem 30 tříd, jejich průměrné odpovědi se mezi sebou porovnávaly. Data měla normální rozložení, pro vyhodnocení byl použit t-test pro dva závislé soubory.

Celkově nebyl nalezen statisticky významný rozdíl mezi odpověďmi tříd před a po realizaci programů. Žádný rozdíl v odpovědích nebyl nalezen ani mezi odpověďmi dívek a chlapců na tuto otázku. Mezi dalšími porovnávanými skupinami (podle délky programu, podle typu školy, v odpovědích dívek) nebyly nalezeny statisticky významné rozdíly.

Statisticky významný rozdíl vyšel u odpovědi chlapců ($p=0,014$). Podle získaných dat se zjistilo, že po realizaci programu chlapci tvrzení hodnotili spíše jako pravdivé (průměr před programem=2,43, průměr po programu=2,52). Tento posun však není možné konkrétně popsat, protože není možné spárovat jednotlivé odpovědi žáků. Můžeme také pozorovat změnu v tom, že celých 5 % chlapců upravilo svou odpověď z *Nevím* na jinou odpověď z nabídky, čímž zaujalo konkrétní stanovisko.

Žáci na tuto otázku odpovídali téměř shodně v prvním i druhém dotazování. Konkrétní procentuální rozvržení odpovědi jsou uvedena v následujících tabulkách. Pro přehlednost jsou sloučeny do jedné kategorie souhlasné odpovědi (*Spíše souhlasím a Naprosto souhlasím*) a odpovědi nesouhlasné (*Spíše nesouhlasím a Naprosto nesouhlasím*).

Největší zastoupení odpovědi je tedy v nesouhlasných odpovědích. Žáci s tvrzením, že „Alkohol bude pravděpodobně nepostradatelnou součástí mého života.“ nesouhlasí (spíše či naprosto) v 71 % uvedených odpovědi. Zbývající odpovědi jsou téměř shodně rozděleny mezi odpovědi souhlasné (spíše či naprosto) a odpověď *Nevím*.

Tabulka 8 – Alkohol – celkové porovnání prvního a druhého dotazování

Alkohol bude pravděpodobně nepostradatelnou součástí mého života.	T1	T2
Spíše souhlasím + Naprosto souhlasím	15,17%	16,03%
Spíše nesouhlasím + Naprosto nesouhlasím	69,99%	71,60%
Nevím.	14,85%	12,37%
Total: N=	619	613

Největší posun v odpovědích byl zaznamenán u chlapců, jak bylo popsáno výše. U nich je také největší patrný rozdíl mezi odpověďmi *Nevím*. (z 16,08% na 11,76%).

Tabulka 9 - Alkohol –porovnání prvního a druhého dotazování chlapců

Alkohol bude pravděpodobně nepostradatelnou součástí mého života.	Chlapci	Chlapci
	T1	T2
Spíše souhlasím + Naprosto souhlasím	15,73%	20,00%
Spíše nesouhlasím + Naprosto nesouhlasím	68,18%	68,24%
Nevím.	16,08%	11,76%
Total: N=	288	271

Program měl nepatrný vliv na dívky, ale nejedná se o statisticky významný rozdíl v jejich odpovědích mezi prvním a druhým dotazováním.

Tabulka 10 - Alkohol –porovnání prvního a druhého dotazování dívek

Alkohol bude pravděpodobně nepostradatelnou součástí mého života.	Dívky	Dívky
	T1	T2
Spíše souhlasím + Naprosto souhlasím	14,64%	12,81%
Spíše nesouhlasím + Naprosto nesouhlasím	71,64%	74,07%
Nevím.	13,72%	13,13%
Total: N=	331	342

V předběžných evropských výsledcích nebyl zaznamenán žádný efekt programu měřitelný v této otázce. Nebyl patrný vliv ani vzhledem k pohlaví ani vzhledem k věku žáků.

15.1 Shrnutí

I když odpovědi na tuto položku zůstávaly po realizaci programu téměř stejné jako před ní, nejedná se o nezajímavou položku. Navzdory vysoké toleranci alkoholu v evropském prostředí (Anderson, Rehm, Room, 2016) celých 71 % žáků (jedná se o průměr odpovědí prvního a druhého dotazování) spíše nebo naprosto nesouhlasí. Pouze 15 % s tímto tvrzením souhlasí (spíše či naprosto). 14% žáků zvolilo odpověď *Nevím*.

I když není jasné, co tímto tvrzením chtěli autoři studie zjistit, výsledkem je, že téměř $\frac{3}{4}$ dotazovaných žáků nesouhlasí s tím, že by byl alkohol nepostradatelnou součástí jejich života.

Graf 5 – Alkohol – výsledné shrnutí

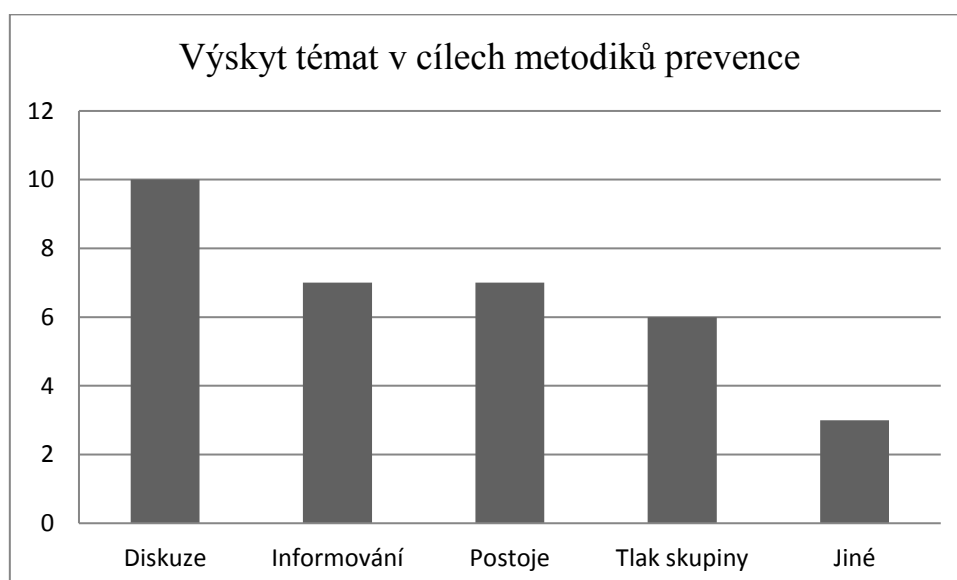

16 Výroky školních metodiků prevence

Metodici prevence, kteří realizovali programy v jednotlivých třídách, byli v rámci testování žáků dotazováni na své zkušenosti s programem. Písemně vyplňovali odpovědi na několik otázek. Hlavním cílem bylo zjistit, s jakým předpokladem do programu vstupují, čeho chtějí u žáků dosáhnout. Dále se zjišťovalo, zda se jim povedlo dané cíle naplnit, co konkrétně se jim při realizaci programu dařilo a s čím měli problémy. Celkem se podařilo shromáždit odpovědi 26 metodiků. Hlavní cíle, kterých chtěli metodici ve třídách dosáhnout, by se daly shrnout do čtyř oblastí.

Graf 6 - Výskyt témat v cílech metodiků prevence

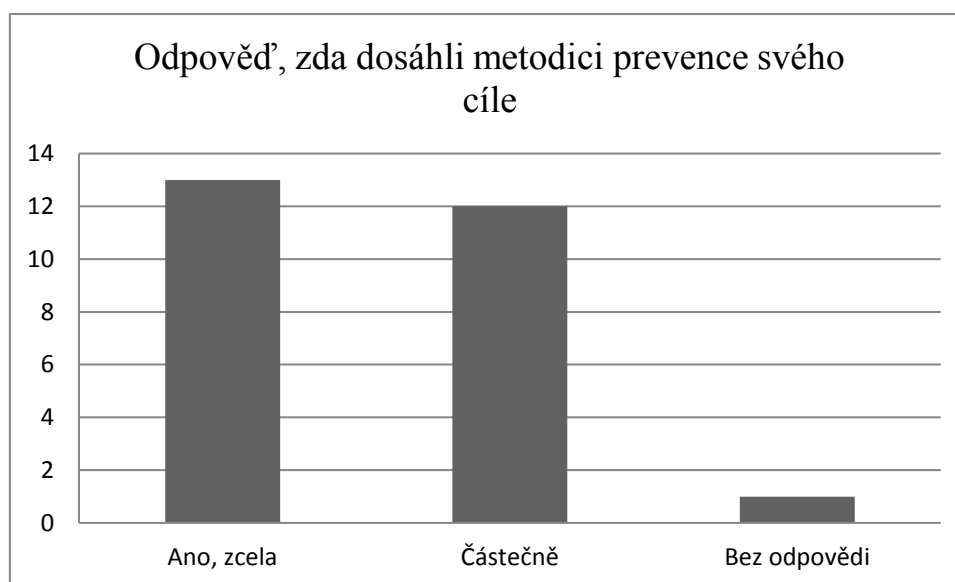

Nejčastěji si kladli za cíl diskutovat s žáky o shlédnutých videích a rozebírat jejich názory na prezentované příběhy. Dalším cílem bylo předat žákům informace o návykových látkách, popř. zmapovat jejich znalosti této problematiky. Dále se jednalo o zmapování či úpravu postojů žáků k návykovým látkám a upevnění zdravých postojů. Posledním cílem byla různě definovaná práce s uvědomováním tlaku skupiny na jedince, vliv skupiny na rozhodování. Velice se lišily konkrétní formulace cílů. Některé cíle byly natolik vágně definované, že není jasné, jak by bylo možné ověřit jejich naplnění. Metodici se lišili také v počtu cílů, které si kladli.

Tabulka 11 - Příklady vytyčených cílů metodiků prevence v programu

Oblast definovaného cíle	Konkrétní znění cíle
Diskuze	Rozproudit diskuzi, ve které by se žáci nebáli projevit svůj názor, své pochyby, dotazy.
Informování	Zvýšení informovanosti o negativních důsledcích užívání + změna postojů k alkoholu.
Postoje	Upevnění správných postojů u dobře vedených žáků / nabídnout správnou volbu postoje u těch žáků, kteří by se rozhodli ve prospěch nezdravého životního stylu.
Tlak skupiny	Aby se žáci naučili odolávat tlaku okolí, dokázali se správně rozhodnout a nebáli se mít svůj vlastní styl a názor.

Graf 7 – Pocitové hodnocení dosažení vytyčených cílů

Většina metodiků uváděla, že se jim povedlo zcela, nebo aspoň částečně splnit to, co od programu očekávali. Jednalo se však pouze o pocitové zhodnocení úspěšnosti programu, nebyla žádným způsobem zjišťována mezi žáky.

Metodici uváděli, že se dařilo především rozpoutávání diskuzí nad epizodami seriálu. Žáci byli většinou ochotni sdílet své zkušenosti či identifikovat sebe či někoho ze svých známých v postavách seriálu. Toto je úspěch, který nemůže program sám o sobě zaručit. Velice důležitým faktorem je zde samotný školní metodik prevence (či jiný pedagog), který program vede. Žáci se také zajímali o jednotlivé postavy a jejich dějové linie. Kladně hodnotili i samotné zpracování seriálu, které žáky dokázal zaujmout. Presentovaná realita seriálu byla žákům blízká. Seriál podněcoval žáky k diskuzi, i když někteří metodici uváděli, že bylo příliš jasné, jak která postava skončí. Někteří žáci měli problémy se ztotožněním se s postavami seriálu.

Podle metodiků byly časové datace na jednotlivé aktivity nedostatečné, často nedokázali určený čas dodržet. Upřednostnili by pracovat v delších časových blocích, není podle nich vhodné přerušovat aktivity po jedné vyučovací hodině. Jako ne příliš vyhovující uváděli dělení videí do krátkých epizod s příliš dlouhými titulky. Někteří žáci měli problém s navazováním dějových linií příběhu. Někteří metodici uváděli, že žáci nebyli zprvu tématu otevření a nechtěli se bavit v osobnější rovině. Příběh je ale později zaujal natolik, že sdíleli i své osobní zkušenosti.

16.1 Shrnutí

Metodici prevence uváděli své cíle, které chtěli v rámci programu realizovat. Jednalo se především o diskutování s žáky, zlepšení jejich informovanosti o návykových látkách, změna postojů k návykovým látkám a odolávání tlaku skupiny. Metodikům se dařilo žáky videí zaujmout a vést diskuze. Nedařilo se jim dodržovat časový harmonogram aktivit. Někteří žáci měli problémy se ztotožněním se s postavami seriálu či s pochopením dějové linie (příliš krátká videa byla rušena titulky po každé epizodě). Celkově se metodikům povedlo zcela či částečně naplnit jejich cíle. Jako velice důležitý hodnotíme samotný přístup metodiků k programu a k žákům. Jedná se o faktor, který pomáhá celkové efektivitě programu. Nedá se tedy říci, že je program sám o sobě efektivní, když nebude mít vhodné realizátory přímo ve třídách.

17 Celkové zhodnocení programu

V celkovém zhodnocení programu jsou uvedeny závěry, které vyplývají z výsledků evaluace programu, který hodnotili jak žáci, tak učitelé. V textu jsou zodpovězeny výzkumné otázky a diskutovaná platnost stanovených hypotéz.

Výzkumné otázky:

- Osvojili si žáci postoje, které vedou k přijetí zdravějšího životního stylu?

Program ukázal žákům výhody kladných postojů pro život a tím podpořil přijetí zdravého životního stylu. Žáci program vnímali jako subjektivně užitečný a pro jejich další život jako přínosný.

- Jsou žáci po absolvování preventivního programu Boys and Girls Plus odolnější vůči tlaku vrstevníků?

Význam tlaku vrstevníků při vlastním rozhodování si žáci díky programu uvědomují, avšak jejich následná zvýšená odolnost vůči tomuto tlaku nebyla prokázána.

- Hodnotí žáci po programu Boys and Girls Plus užívání návykových látek jako méně důležité ve svém budoucím životě?

V jednom z hlavních cílů programu, tedy zda se stane alkohol nepostradatelnou součástí života žáků, se odpovědi po realizaci programu statisticky významně neměnily. S tvrzením nesouhlasí $\frac{3}{4}$ dotazovaných žáků. Chlapci měli po realizaci programu větší tendenci přiklonit se k nějaké konkrétní odpovědi (opouštěli stanovisko Nevím). Na ostatní návykové látky nebyl postojový dotazník zacílen. Celkem 65 % žáků uvádí, že se o sobě nedozvěděli prostřednictvím programu nic nového. Z těchto údajů vyplývá, že žáci jsou již na druhém stupni základní školy dobře informováni o předkládané tématice a je možno se více zaměřovat na změnu konkrétních postojů než na předávání informací.

- Naučí program Boys and Girls Plus žáky se lépe, svobodně a autonomně rozhodovat?

Program pomohl žákům uvědomit si, co pro sebe chtějí, i po kratší intervenci (3 Bloky). Hlavně mladší žáky a chlapce naučil program vnímat své potřeby a lépe tak odolávat případnému tlaku vrstevníků, který by šel proti těmto potřebám.

- Vykazují žáci větší míru sebeúcty po absolvování programu Boys and girls plus?

Program naučil žáky lépe vnímat své potřeby a uvědomovat si, co chtějí. U mladších žáků se zdá, že jsme programem podpořili trvalost životních cílů, které si vytyčují. Čím delší program byl realizován, tím lepší výsledky byly zaznamenány. Program má v této oblasti větší vliv na chlapce, dokázal je pozitivně ovlivnit.

- Jsou žáci po programu Boys and Girls Plus schopni lépe identifikovat své emoce?

Během programu došlo pravděpodobně ke zlepšení identifikace vlastních emocí a jejich následné reflexe, díky které byli schopni objektivněji uvažovat o svém vnímání (zde konkrétně vnímání pocitů) a volit odpověď již přiléhavěji. Po krátké intervenci (3 Bloky) se také žákům spíše zvyšuje nejistota v tom, zda se zvládnou vyrovnat s překvapivými událostmi. Program je pravděpodobně zcitlivuje a nutí více se zamýšlet nad situacemi, které by mohly nastat. Delší program již tuto tendenci nevykazuje.

Hypotézy:

- Není statisticky významný rozdíl mezi žáky, kteří absolvovali maximální programový balíček, a těmi, kteří absolvovali pouze minimální programový balíček.

V několika oblastech byl zjištěn rozdíl mezi výsledky žáky, kteří procházeli kratší a delší intervencí. Žáci, kteří prošli delší intervencí, vykazovali statisticky významný posun v odpovědích u Tvrzení 3 a 6 (Nezdary a zádrhele se nedotknou mých životních cílů; Jsem si vědom svých vlastních pocitů téměř vždy). Po kratší intervenci byla statisticky významná tvrzení 1, 5 a 7 (Když se setkám s překážkami, najdu prostředky, jak jít svou cestou; Jsem přesvědčen/a, že se dokážu vyrovnat s překvapivými událostmi; Ve většině případů vím úplně, co pro sebe chci).

- Není statisticky významný rozdíl mezi vlivem intervence na dívky a chlapce.

Program měl celkově větší efekt u chlapců než u dívek. I když dívky vykazovaly také zlepšení výsledků, nedosahovaly statisticky významných hodnot.

- Není statisticky významný rozdíl mezi vlivem intervence na žáky základní a střední školy.

Primárně preventivní program Boys and Girls Plus se ukázal jako efektivní především pro chlapce na základních školách, popř. nižších stupních gymnázií. U ostatních pozorovaných skupin sice také docházelo k posunům, ale výsledky nedosahovaly tak často statistické významnosti.

- Žáci hodnotí alkohol jako stejně důležitý pro svůj budoucí život před i po realizaci programu.

V otázce, která mapovala tuto specifickou oblast, nebyly zjištěny žádné statisticky významné posuny v odpovědích žáků po realizaci programu.

- Žáci mají stejné postoje před i po realizaci programu.

Z výše uvedených závěrů vyplývá, že se postoje žáků po realizaci programu měnily. U všech žáků byl zjištěn statisticky významný posun v průměrech hodnocení tvrzení 7 (Ve většině případů vím úplně, co pro sebe chci.), a to i po krátké intervenci (3 Bloky).

Hodnocení programu:

Primárně preventivní program Boys and Girls Plus je pro žáky přitažlivý svou formou i obsahem. Forma seriálu je navržena tak, aby byla pro žáky atraktivní. Animovaný seriál se specifickou grafikou i provedením barev žáky upoutá. Také hudba je volena tak, aby dokreslovala atmosféru prostředí i jednotlivých postav. Hudba je pouze instrumentální, moderní. Žáci ji vnímají jako přirozený způsob komunikace a pomáhá jim orientovat se v ději seriálu a emočním naladění jednotlivých postav. Pro většinu žáků představuje předkládaný příběh život mladých lidí, je pro ně vysoce aktuální. Celkově žáci hodnotí program jako velmi dobře srozumitelný.

Tito žáci měli již při vstupu do programu dobré znalosti v oblasti závislostí, takže jim program nové informace o tomto tématu neposkytl. To není překvapivé vzhledem k věku, ve kterém žáci program realizovali. Základní informace o návykových látkách a jejich účincích

získali již v nižších ročnících. Program však umožnil žákům diskutovat nad různými tématy a pracovat na rozvoji jejich schopností (např. v oblasti kvalitního rozhodování). Program měl tedy pro žáky vysoký subjektivní přínos. Uváděli, že vnímají výhody zdravého životního stylu a pro většinu bude to, co se na programu naučili, do budoucna užitečné.

Pouze program a materiály, které jsou k němu k dispozici, však ještě zdaleka nezaručují jeho kvalitu. Z dotazování vyšlo jako velice významné to, jakým způsobem zvládá školní metodik prevence vést skupinu žáků. Nastavení bezpečného prostředí je důležité, pokud mají žáci spolupracovat a cítit se na programu dobře. To se českým školním metodikům prevence dařilo, protože žáci hodnotili diskuze jako ne příliš stresující, a prostor, který jim byl věnován, jako dostatečný. Atmosféra ve třídách zřejmě podporovala žáky k aktivnímu zapojení do programu, díky kterému mohla být primární prevence hodnocena jako efektivní.

Program naučil žáky efektivněji volit strategie, jak řešit problémy, se kterými se setkávají. Program upevnil životní cíle žáků, nejvýrazněji u mladších žáků a chlapců, kde se vliv projevil celkově jako nejsilnější. Při delší realizaci programu (4 a 6 Bloků) měl program tento efekt již na všechny žáky. Program zcitlivěl žáky v otázce uvědomování si vlastních pocitů. Program naučil žáky lépe vnímat své potřeby a uvědomovat si, co pro sebe chtějí.

Nejvýraznější přínos tohoto programu na úrovni všeobecné primární prevence rizikového chování je tedy evidentní především v upevnění životních cílů žáků.

Postojový dotazník zkoumal spíše nesespecifické oblasti primárně preventivního programu, resp. dovednosti pro život. Specificky zjišťoval pouze oblast alkoholu, ale zvolené tvrzení, o kterém se žáci vyjadřovali, je značně problematické a umožňuje různý výklad. Celkově byla tedy zjišťována spíše efektivita programu v oblasti zlepšování dovedností pro život, než v oblasti specifické všeobecné primární prevence.

18 Diskuze

V této části práce budou diskutovány zjištěné výsledky evaluace. Ty budou nahlíženy v širším kontextu teorie i primárně preventivní praxe. Cílem je také prezentovat silné a slabé stránky celého programu Boys and Girls Plus a poukázat na další možné využití výsledků této studie.

Za hlavní slabiny provedené evaluace lze považovat hned několik oblastí. Jako významné vnímáme už nevhodný výběr samotných evaluačních materiálů, tedy postojového dotazníku. Vzhledem k tomu, že se program prezentuje jako všeobecná specifická primární prevence rizikového chování, pak by evaluační materiály měly být zaměřeny také tímto směrem, zjišťovat tedy konkrétní specifické oblasti. Postojový dotazník je však zaměřen spíše nespecificky, resp. mapuje kromě postojů především dovednosti pro život. Na specifickou (zde adiktologickou) oblast je zaměřena pouze jedna otázka, kterou shledáváme jako velice problematickou a nejednoznačnou. Jedná se o otázku „Alkohol bude pravděpodobně nepostradatelnou součástí mého života.“, u které není jasné, s jakým cílem ji autoři do dotazníku vybírali. Je natolik široká a obecná, že i výběr kterékoli odpovědi nevyjadřuje, co tím žák vlastně míní. Odpověď na tuto otázku je také silně vázána na kulturní kontext. Česká republika je zemí, ve které má alkohol svou historickou tradici. Evaluace se tedy zaměřovala spíše na zjišťování efektivity v oblasti kultivace dovedností pro život, než na prevenci specifickou.

Další nevýhodou navrženého designu studie byla nemožnost přiřadit odpovědi jednotlivých žáků k sobě. Žáci měli uvádět pouze pohlaví a třídu. Zpětně přiřadit k sobě bylo možné pouze skupinu dívek a skupinu chlapců dané třídy (resp. průměry jejich odpovědí), nikoli konkrétní jednotlivce. Ve veškerém vyhodnocování se tedy muselo pracovat s průměrem odpovědí, ve kterém se však lehce ztratí případné výraznější odchylky některých žáků, na které mohl mít program větší vliv. I přesto se nějaké statisticky významné položky objevily.

Jako další slabinu lze považovat fakt, že ve studii nebyla využita kontrolní skupina a nebyly zjišťovány další vnější proměnné, které by na efektivitu programu mohly mít vliv. To může snižovat validitu celkových výsledků.

Dále je obtížné odhadnout, nakolik lze efektivitu programů přičítat programu samotnému a nakolik se jedná o osobní vklad realizátorů, tedy metodiků prevence, kteří programy ve

třídách vedli. Celkovou efektivitu programu může osobnost realizátora programu z velké části ovlivnit jak pozitivně, tak i negativně (Gabrhelík, in Miovský, Adámková, Barták, 2015).

Dlouhodobě se ukazuje, že programy, které jsou úzce zaměřeny na oblast specifické prevence, jsou efektivnější, když se kombinují právě s metodami, které pracují na zlepšování dovedností pro život. Nešpor (in Höschl, Libiger, Švestka, 2004) uvádí, že většinu dovedností sebeovlivnění (jako např. zvládání silných emocí, sebemotivace, zdravý způsob relaxace ad.) si lze osvojit nácvikem. Právě toto spojení nácviku dovedností se specifickými tématy může posílit celkový efekt preventivní intervence. Toto propojení se osvědčuje u již úspěšně evaluovaných programů jako je např. Unplugged (Miovský, Aujezká, Burešová, 2015). Evaluace programu Unplugged však zahrnovala i detailnější zaměření na specifické otázky z oblasti adiktologie a dalších oblastí.

Stejným způsobem (tedy kombinace specifické prevence a kultivace dovedností pro život) je vystavěn i primárně preventivní program Boys and Girls Plus. Zvoleným způsobem evaluace (resp. použitými evaluačními nástroji) však nebylo možné zjistit jeho efektivitu ve specifické oblasti prevence.

Program splňuje většinu základních zásad efektivní prevence (Martanová, 2012). Program je kontinuální, kombinuje různé strategie, je systematický, využívá adekvátní informace i formy působení na cílovou skupinu, pojí v sobě různé oblasti rizikového chování, na které cílí. Program je pozitivně orientovaný, snaží se ukazovat výhody zdravého životního stylu, využívá tzv. „KAB“ model, „peer“ prvky, denormalizaci i podporu protektivních faktorů.

Primárně preventivní program Boys and Girls Plus je pro žáky přitažlivý svou formou i obsahem. Forma seriálu je navržena tak, aby byla pro žáky atraktivní. Animovaný seriál se specifickou grafikou i provedením barev žáky upoutá. Také hudba je volena tak, aby dokreslovala atmosféru prostředí i jednotlivých postav. Pro většinu žáků představuje předkládaný příběh život mladých lidí, je pro ně vysoce aktuální. Celkově žáci hodnotí program jako velmi dobře srozumitelný.

Žáci měli již při vstupu do programu dobré znalosti v oblasti závislostí, takže jim program nové informace o tomto tématu neposkytl. To není překvapivé vzhledem k věku, ve kterém žáci program realizovali. Program však umožnil žákům diskutovat nad různými tématy a pracovat na rozvoji jejich schopností (např. v oblasti kvalitního rozhodování).

Většina žáků začínala v programu na již vysoké úrovni self-efficacy, proto dosahovali tzv. efektu stropu („ceiling effect“). Předpokládaný efekt programu by byl pravděpodobně vyšší u více ohrožených skupin, kde by měli účastníci self-efficacy nižší. Program byl původně sestaven právě pro skupiny dětí ze socioekonomicky horších podmínek, programy se realizovaly např. v nízkoprahových zařízeních. Pro jednotlivce, kteří jsou ohroženější danou problematikou, by měl program pravděpodobně větší efekt než pro intaktní žáky.

Výsledky evaluace prokázaly největší efektivitu programu u mladších chlapců (základní škola, nižší stupně gymnázií). Právě pro tuto skupinu se ukázalo jako důležitější právě trénování dovedností pro život. U dívek ke statisticky významným posunům nedocházelo. Langmeier a Krejčířová (2006) uvádějí, že vnímané rozdíly ve vývoji dívek a chlapců je spíše relativní, tudíž ani z tohoto výsledky nelze považovat dívky za sociálně vyspělejší či schopnější než chlapce.

Z výsledků evaluace vyplývá, že i krátká intervence (3 Bloky) učí žáky volit prostředky, jak mají jít svojí cestou, když se setkají s překážkami, které stojí mezi mini a vytyčeným cílem. Zároveň se u žáků spíše zvyšuje nejistota v tom, zda se zvládnou s překvapivými událostmi vyrovnat. Delší program již tuto tendenci nevykazuje. Program je pravděpodobně zcitlivuje a nutí více se zamýšlet nad situacemi, které by mohly nastat. Žáci měli možnost uvažovat o svém vnímání situací a vlastních emocí, což přispělo pravděpodobně ke zlepšení jejich schopnosti reflexe. Program pomohl žákům uvědomit si, co pro sebe chtějí, i po kratší intervenci. Hlavně mladší žáky a chlapce naučil program vnímat své potřeby a lépe tak odolávat případnému tlaku vrstevníků, který by šel proti těmto potřebám. U mladších žáků se zdá, že jsme programem podpořili trvalost životních cílů, které si vytyčují. Čím delší program byl realizován, tím lepší výsledky byly zaznamenány.

Program měl tedy pro žáky vysoký subjektivní přínos. Uváděli, že vnímají výhody zdravého životního stylu a pro většinu bude to, co se na programu naučili, do budoucna užitečné. Nejvýraznější přínos tohoto programu na úrovni všeobecné primární prevence rizikového chování je především v upevnění životních cílů žáků.

Primárně preventivní program Boys and Girls Plus má několik silných stránek. Hlavní silnou stránkou programu je již jeho samotná forma. Animovaných internetový seriál je pro žáky velice lákavý a zároveň srozumitelný. Jedná se o formu komunikace, která je pro ně přirozená a při realizaci programu nebyl problém s udržení pozornosti u tématu. Program zvládl přirozenou formou rozpoutat mezi žáky diskuze na různá prezentovaná témata.

Program svými tématy i časovou dotací naplňuje (i převyšuje) doporučený počet hodin věnovaných všeobecné primární prevenci v rámci preventivního programu školy (pro osmou a devátou třídu). Videá internetového seriálu jsou volně k dispozici na internetu, další materiály a detailně propracovaná metodika (i v českém jazyce) je ke stažení na webových stránkách programu¹¹.

Výsledky evaluace ověřily, že zvolená forma programu je pro současnou generaci lákavá. Nabízí se tedy i další využití moderních technologií při programech primární prevence. Výsledky přináší také zamyšlení nad tím, jak konkrétně by měl vypadat preventivní program zaměřený např. na rizikové sexuální chování a další oblasti, ve kterých zatím nejsou programy zaměřené na danou specifickou oblast detailněji zkoumány. Např. Vondráčková (in Blinka, 2015) uvádí, že v praxi chybí efektivní programy primární prevence v oblasti závislosti na internetu, který by splňoval patřičná kritéria. Jedná se tedy o velkou inspiraci a možný směr dalšího vývoje preventivních aktivit.

---

¹¹ <http://boysandgirlsplus.eu/online-tool-2/>

19 Závěr

Diplomová práce se zabývala evaluací primárně preventivního programu Boys and Girls Plus. Program je zaměřen především na specifickou všeobecnou primární prevenci v oblasti adiktologie a rizikového sexuálního chování. V rámci programu je možné se také věnovat tématu poruch příjmu potravy či rizikům online komunikace. Program se pilotně testoval v České republice a dalších evropských zemích. Cílem výzkumu bylo změřeni efektivity tohoto preventivního programu v českém prostředí. Hlavním cílem programu je předcházet užívání návykových látek a důsledkům z něj vyplývajících v populaci dospívajících, a to osvojením postojů, které vedou k přijetí zdravého životního stylu (Rementeria, Cunin, 2015). Snahou bylo zjistit, v jakých oblastech je možné považovat tento program za efektivní a pro jaké cílové skupiny je nejvhodnější.

Evaluace tak, jak byla nastavena tvůrci projektu, hodnotila především rozvoj dovedností pro život než oblasti specifické prevence. Primárně preventivní program Boys and Girls Plus se ukázal jako efektivní především pro chlapce na základních školách, popř. nižších stupních gymnázií. U studentů středních škol nebyl zjištěn žádný statisticky významný výsledek. Nejvhodnější využití programu je tedy pro žáky 8. a 9. tříd.

Celkově byl žáky program hodnocen, co do formy i obsahu, kladně. Internetový seriál je pro ně přitažlivý a srozumitelný. Nejvýraznější přínos tohoto programu na úrovni všeobecné primární prevence rizikového chování byl zjištěn především v upevnění životních cílů žáků, a to již při kratší formě intervence (3 Bloky).

Výsledkem této evaluace je zjištění, že program Boys and Girls Plus je zaměřen převážně na zlepšování dovedností pro život. V oblasti efektivity specifické prevence by bylo potřeba realizovat evaluaci způsobem, který by detailněji zmapoval tuto oblast.

Program Boys and Girls Plus je možné v této formě realizovat a přidává se mezi programy, které byly úspěšně implementovány ze zahraničí do českého prostředí.

20 Použitá literatura

ANDERSON, Peter, Jürgen REHM a Robin ROOM. *Zaostřeno*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2016, 2016(1), 1-8. ISSN 2336-8241.

BLINKA, Lukáš. *Online závislosti: jednání jako droga? : online hry, sex a sociální sítě : diagnostika závislosti na internetu : prevence a léčba*. Praha: Grada, 2015. Psyché (Grada). ISBN 9788024753119.

ČÁP, David. *Minimalizace šikany a kyberšikana*. In: Krejčová L. & Mertin V. (Eds.). *Škola jako místo setkávání 2010*. Sborník příspěvků z konference konané 19. dubna 2010. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filosofická fakulta, 2010.

ČERNÝ, Milan a Pavla LEJČKOVÁ. *Zaostřeno na drogy 2: Systémový přístup v prevenci užívání návykových látek: Co funguje a nefunguje v primární prevenci*. 1. vyd. Praha: Úřad vlády ČR, 2007.

DOLEJŠ, Martin, Ondřej SKOPAL a Jaroslava SUCHÁ. *Protektivní a rizikové osobnostní rysy u adolescentů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. ISBN 978-80-244-4181-8.

ESPAD report 2015: Results from the European school survey project on alcohol and other drugs. Luxemburg: Publications Office of the European Union, 2016. ISBN 978-92-9168-919-4.

EUROPEAN MONITORING CENTRE FOR DRUGS AND DRUG ADDICTION. *European drug prevention quality standards: a manual for prevention professionals*. Luxembourg: Publication Office of the European Communities, 2011. ISBN 978-92-9168-487-8.

Evaluace a diagnostika preventivních programů. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, odbor pro mládež, 2002.

GALLÀ, Maurice. *Jak ve škole vytvořit zdravější prostředí: příručka o efektivní školní drogové prevenci*. Přeložil Jindřich BAYER. Praha: Úřad vlády České republiky, 2005. Metodika (Úřad vlády České republiky). ISBN 8086734382.

HÖSCHL Cyril, Jan LIBIGER a Jaromír ŠVESTKA. *Psychiatrie*. 2., dopl. a opr. vyd. Praha: Tigris, 2004. ISBN 8090013074.

CHARVÁT, Miroslav, Lucie JURYSTOVÁ a Michal MIOVSKÝ. *Čtyřúrovňový model kvalifikačních stupňů pro pracovníky v primární prevenci rizikového chování ve školství*. Vyd. 1. Praha: Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, 2012, 39 s. ISBN 978-80-87258-71-2.

JACOBISOVÁ, Petra, Blahoslav KRAUS, Pavel VACEK, Jana STARÁ, Eva ČÁPOVÁ a Marvin EISEN. *Evaluace pilotní fáze školního preventivního programu Přípravení pro život*. *Adiktologie*. 2004, 3(4), 257-267.

JURYSTOVÁ, Lenka a Michal MIOVSKÝ. *Vybrané aspekty organizační a odborné podpory pedagogů při realizaci metodiky Unplugged ve školách: výsledky evaluace implementace projektu EUDAP*. *Adiktologie*. 2010, 3(10), 146–153.

KABÍČEK, Pavel, Ladislav CSÉMY a Jana HAMANOVÁ. *Rizikové chování v dospívání a jeho vztah ke zdraví*. Praha: Triton, 2014. ISBN 978-80-7387-793-4.

KALINA, Kamil. *Drogy a drogové závislosti: mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády České republiky, c2003. Monografie (Úřad vlády České republiky). ISBN 80-86734-05-6.

KOLÁŘ, Michal. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-871-5.

KOPECKÝ, Kamil. *České děti a Facebook 2015: Výzkumná zpráva*. Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. Dostupné také z:

file:///C:/Users/admin/Downloads/vyzkum_facebook_1_0_2015.pdf

LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 8024712849.

MARTANOVÁ, Veronika a kol. *Standardy odborné způsobilosti poskytovatelů programů školské primární prevence rizikového chování*. Vyd. 1. Praha: Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, 2012, 183 s. ISBN 978-80-87258-75-0.

Mezinárodní standardy prevence užívání drog. 1. vyd. v jazyce českém. Praha: Národní monitorovací středisko pro drogy a drogovou závislost, 2014, 56 s. Monografie (Úřad vlády České republiky). ISBN 978-80-7440-097-1.

Mezinárodní zpráva o zdraví a životním stylu dětí a školáků na základě výzkumu studie Health Behaviour in School-Aged Children realizované v roce 2014. Košice – Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. Dostupné také z: <http://hbhc.upol.cz/download/nar-zprava-v4-2014.pdf>

MILLER, B. A., H. D. HOLDER a R. B. VOAS. Environmental strategies for prevention of drug use and risks in clubs. *Journal of Substance Use* [online]. 2009, **14**(1): 19-38 [cit. 2015-11-26]. DOI: 10.1080/14659890802305887. ISSN 1465-9891. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14659890802305887>

MIOVSKÝ, Michal a kol. *Kvalita a efektivita v prevenci rizikového chování dětí a dospívajících*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015. ISBN 978-80-7422-395-2.

MIOVSKÝ, Michal, Anna AUJEZKÁ, Iva BUREŠOVÁ, et al. *Programy a intervence školské prevence rizikového chování v praxi*. Druhé, přepracované a doplněné vydání. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, 2015. ISBN 978-80-7422-394-5.

MIOVSKÝ, Michal, Lenka MIOVSKÁ, Barbora TRAPKOVÁ. Projekt evaluace primárně-preventivního komunitního programu. *Adiktologie*. 2004, **3**(4), 237-254.

MIOVSKÝ, Michal, Lenka SKÁCELOVÁ, Jana ZAPLETALOVÁ, et al. *Prevence rizikového chování ve školství*. Druhé, přepracované a doplněné vydání. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, 2015. ISBN 978-80-7422-391-4.

MIOVSKÝ, Michal, Lenka ŠŤASTNÁ, Roman GABRHELÍK a Lenka JURYSTOVÁ. Evaluation of the Drug Prevention Interventions in the Czech Republic. *Adiktologie*. 2011, **11**(4), 236-247.

MIOVSKÝ, Michal, Pavel KUBŮ a Lenka MIOVSKÁ. Evaluace programů primární prevence užívání návykových látek v ČR: základní východiska a aplikační možnosti. *Adiktologie*. 2004, ((4)3): 289-301.

MIOVSKÝ, Michal, Tereza ADÁMKOVÁ, Miroslav BARTÁK, et al. *Výkladový slovník základních pojmů školské prevence rizikového chování*. Druhé, přepracované a doplněné vydání. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, 2015. ISBN 978-80-7422-391-4.

NEŠPOR, Karel, Ladislav CSÉMY a Hana PERNICOVÁ. *Zásady efektivní primární prevence*. Praha: Sportpropag, 1999.

NEŠPOR, Karel. *Metodika prevence ve školním prostředí*. Praha: Fontis pro MŠMT, 2003.

PACIFICI, Caesar, Mike STOOLMILLER a Carol NELSON. Evaluating a prevention program for teenagers on sexual coercion: A differential effectiveness approach. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* [online]. 2001, 69(3): 552-559 [cit. 2015-11-26]. DOI: 10.1037//0022-006X.69.3.552. ISSN 0022-006x. Dostupné z: <http://doi.apa.org/getdoi.cfm?doi=10.1037/0022-006X.69.3.552>

REMENTERIA, Oihana a Nathalie CUNIN. *Boys and Girls Plus - vzdělávací program pro prevenci škod způsobených alkoholem a drogami*. Belgium, 2015. Dostupné také z: www.boysandgirlsplus.eu

SKÁCELOVÁ, Lenka. *Metodika práce s dětmi v oblasti primární prevence rizikových jevů*. 1. vyd. Praha: TOGGA, 2012. ISBN 978-80-7476-005-1.

STROM, Paris. a Robert D. STROM. *Adolescents in the Internet age*. Charlotte, N.C.: Information Age Pub., c2009. ISBN 1607521199.

SUBRAHMANYAM, Kaveri. a David ŠMAHEL. *Digital youth: the role of media in development*. New York: Springer, c2011. Advancing responsible adolescent development.

SWEARER, Susan M., Dorothy L. ESPELAGE a Scott A. NAPOLITANO. *Bullying prevention and intervention: realistic strategies for schools*. New York, NY: Guilford Press, c2009. ISBN 978-16-0623-021-3.

ŠEVČÍKOVÁ, Anna. *Děti a dospívající online: vybraná rizika používání internetu*. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-2475-010-1.

Legislativní dokumenty:

Vyhláška č. 317/2005 Sb. Vyhláška o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2005-317> [cit. 2017-03-05]

Vyhláška č. 72/2005 Sb. Vyhláška o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2005-72> [cit. 2017-03-05]

Vyhláška č. 197/2016 Sb. Vyhláška, kterou se mění vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů, a některé další vyhlášky. Dostupné z: <http://www.sbirka.cz/POSL4TYD/NOVE/16-197.htm> [cit. 2017-04-01]

Seznam příloh

- Popis primárně preventivního programu Boys and Girls Plus
- Vybrané ukázky prostředí z internetového seriálu Boys and Girls Plus
- Typy preventivních programů podle obsahu
- Statistické vyhodnocení dat programem SPSS